

แนวการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า สามารถจำแนกโดยสรุปเป็น 4 ประการดังนี้

1. เอกังสพยากรณ์ แสดงธรรมโดยการฟังโดยส่วนเดียว ผู้ฟังธรรมไม่มีโอกาสซักถามหรือตอบคำถามหรือแสดงข้อคิดเห็น
2. ปฏิปจฉาพยากรณ์ การสอนโดยย้อนถามให้ตอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจแตกฉานด้วยตนเอง
3. วิภังชพยากรณ์ การจำแนกอธิบายเป็นส่วน ๆ จนกระจ่าง
4. ฐปณียะ ไม่แสดงเรื่องที่ไม่เกิดประโยชน์ เพราะไม่อาจน้อมนำมาสู่เรื่องที่เข้าใจได้ เช่นเรื่องดวงจิตของพระอรหันต์เป็นต้น ถ้วนเป็นสิ่งที่ต้องใช้อุบายแยกคายในการพิจารณาได้ด้วย การปฏิบัติตนเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2547, หน้า 58) กล่าวถึงแนวการสอนของพระพุทธเจ้า คือการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องประกอบด้วย 4 ด้านคือ

1. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว
2. ภาวิตศีล มีศีลที่สมบูรณ์คือ อยู่ในสังคมในลักษณะสร้างสรรค์และก่อสันติสุข
3. ภาวิตจิต มีจิตใจที่พัฒนาแล้วคือ จิตที่ฝึกอบรมมาดี สมบูรณ์ด้วยคุณภาพและสมรรถภาพและสุขภาพจิตดี
4. ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้วคือ มีอิสระจากการครอบงำของกิเลส เข้าใจสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง ปราศจากอคติและแรงงูใจเกลือบแฝง

จากการมุ่งสร้างบูรณาการให้เกิดแก่บุคคล และทำให้บุคคลสมบูรณ์ทั้งด้านสุขภาพร่างกาย สติปัญญา ความสามารถในการประกอบอาชีพ ซึ่งให้เห็นว่าการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา มุ่งสิ่งต่อไปนี้

1. ศึกษาให้รู้จักตนเอง
2. ศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม
3. ศึกษาให้รู้จักสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อการปรับตัวและเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม
4. ศึกษาเรื่องจริยธรรม เพื่อลดการเบียดเบียน รู้จักละอายต่อความชั่ว ประกอบกรรมดี อันก่อให้เกิดสันติสุขและสงบร่มเย็นทั้งต่อตนเองและสังคม

ครูซึ่งเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาและตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
 2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
 3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
 4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
 5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การพัฒนาตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
 6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ วิธีสอนนั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ นักเรียนจะประสบผลสำเร็จในการเรียนหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับวิธีสอนของครู ซึ่งวิธีสอนมีหลายวิธี โดยครูต้องรู้จักเลือกใช้วิธีการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหา และจุดประสงค์ ที่จะสอน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ พระธรรมปิฎก (2547, หน้า 3-4) ที่ว่า ในการเลือกวิธีสอน นั้นมีข้อควรคำนึงดังนี้
 1. ไม่มีเทคนิคหรือวิธีสอนใดวิธีเดียวที่สามารถให้ผลได้สูงสุดต่อการสอนจุดประสงค์ ทุกจุดประสงค์
 2. นักเรียนที่แตกต่างกันจะเรียนได้ดีด้วยวิธีที่แตกต่างและใช้เวลาไม่เท่าเทียมกัน
 3. การสอนบางวิธีหรือการผสมผสานของการสอนบางวิธีจะเหมาะสมที่สุดกับเนื้อหา สาระบางเรื่อง
 4. การมีจุดประสงค์หลาย ๆ จุดประสงค์ อาจจะต้องใช้วิธีสอนหลายวิธีเพื่อบรรลุ จุดประสงค์เหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพ
 5. วิธีสอนต่าง ๆ จะบรรลุผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากต้องอาศัยความสามารถ ของครูเป็นสำคัญแล้วยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น อุปกรณ์ เวลา เงิน เป็นต้น
- คุณลักษณะสำคัญที่เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า**
 (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2539, หน้า 28 – 29)
 คำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าจัดเป็นฝ่าย จัดได้ 2 ฝ่ายคือ

กันอยู่ ไม่ให้เสรีภาพแก่ผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง ไม่เป็นไปตามหลักธรรมชาติ ไม่เป็นสากล เช่น คนตายแล้วเกิดเป็นต้น จะสอนให้คนตายแล้วไม่เกิดได้หรือไม่ ถ้าได้จะนำหลักธรรมใดมาปฏิบัติ ในข้อนี้พระองค์ทรงตรัสสอนเรื่องอริยสัจ หรือหลักปฏิจจนุปบาท กล่าวคือสอนเรื่องเหตุ เรื่องผล ประเภทของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปเป็น หลักใหญ่ ๆ ได้ 4 กลุ่ม ดังแผนภาพที่ 9

ภาพที่ 11 ประเภท-กลุ่มของหลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนา

คุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษหลายประการ ซึ่งสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ ห้ามไม่ให้ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น จึงกำหนดหลักเบญจศีล ไว้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์ จึงถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
2. ส่งเสริมหลักประชาธิปไตย อันเป็นการส่งเสริมมนุษยชน หรือ สังคมดี จะเห็นได้ในการทำอุโบสถสังฆกรรม ต้องได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์ส่วนใหญ่ จึงจะถือว่าถูกต้อง
3. ส่งเสริมหลักการประหยัด ในข้อนี้จะเห็นได้ชัด เช่น การใช้ผ้าเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุจะใช้เพียง 3 ผืนที่เรียกว่า “ไตรจีวร” และข้อมด้วยน้ำฝาดคือสีกล่ำไม้ฉูดฉาด เพื่อให้รักษาความสะอาดได้ง่าย
4. ส่งเสริมให้พึ่งตนเอง พระพุทธศาสนาสอนให้พยายามสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง พยายามสร้างฐานะของตนเองให้มั่นคงก่อน ด้วยความพยายามของตนเอง ดังพระพุทธพจน์ว่า “อุตฺตา หิ อุตฺตโน นาโถ ตณฺเถเป็นที่พึ่งของตน”
5. ส่งเสริมให้เพ่งโทษตนเอง อย่าเพ่งโทษผู้อื่น ผู้เพ่งโทษคนอื่นเป็นคนพาล ผู้เพ่งโทษตนเองเป็นบัณฑิต จึงสมควรเพ่งโทษหาความบกพร่องของตนเองแก้ไขปรับปรุงตนเองแล้วความสุขก็จะเกิดมีแก่ตนและสังคมทั่วไป อันเป็นจุดประสงค์ของการสอนพระพุทธศาสนา
6. ส่งเสริมให้แสวงหาสัจธรรม สัจธรรมคือสภาพที่เป็นจริงในโลก เช่น นิพพานเป็นสภาพที่แท้จริง เป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ขจัดความทุกข์ได้จริง เพราะไม่มีการเกิดขึ้นอีก พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”
7. ส่งเสริมให้กำจัดศัตรูภายในมากกว่าศัตรูภายนอก ศัตรูภายในคือกิเลส เช่น อวิชชา ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ตัณหาคือความทะยานอยาก ความโลภ ความต้องการในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส กิเลสเหล่านี้ถ้ากำจัดได้ จะไม่เกิดทุกข์ ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขยฺเวรํ ปสวติ ทุกฺขํ เสติ ปราชิตो อฺปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ขยฺปราชยฺ” ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้พ่ายผ่อนนอนเป็นทุกข์ คนละความชนะและความแพ้ได้ และสงบใจได้ย่อมนอนเป็นสุข
8. ส่งเสริมความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน พระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลประกอบด้วยขันธ 5 หรือประกอบด้วยนามและรูป มนุษย์เสมอภาคกันด้วยการกระทำ เป็นเครื่องตัดสินว่าดีหรือชั่ว ไม่ได้นำเอาชาติตระกูลมาเป็นเครื่องตัดสิน ดังพุทธพจน์ว่า “น ชจุจฺจา วสฺสโล โหติ น ชจุจฺจา โหติ พุราหฺมณฺโณ กมฺมฺมนา วสฺสโล โหติ กมฺมฺมนา โหติ พุราหฺมณฺโณ บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติตระกูลก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติตระกูลก็หาไม่ (แต่) เป็นคนเลวเพราะการกระทำ เป็นผู้ประเสริฐเพราะการกระทำ”
9. ส่งเสริมความถูกต้องหรือส่งเสริมธรรมเป็นใหญ่ การปฏิบัติตนตามหน้าที่ ชื่อว่า การปฏิบัติธรรม หรือยัชธรรมเป็นหลัก จัดเป็น “ธรรมาธิปไตย” คือถือธรรมเป็นสำคัญ

10. ส่งเสริมให้แก้ไขปัญหที่สาเหตุ ชีวิตมนุษย์ย่อมประสบปัญหาทุกคน ไม่มากก็น้อย บางคนสามารถแก้ปัญหาได้ บางคนแก้ไม่ได้ หรือไม่รู้จักแก้ปัญหา ยิ่งแก้ยิ่งยุ่ง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จะต้องมืเหตุ และจะต้องดับที่เหตุ

11. ส่งเสริมให้ผู้ศึกษามีเหตุผล เหตุกับผลจะต้องสัมพันธ์กันเสมอ เหตุที่ขัดแย้งกับผล ที่เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุย่อมจะเกิดมีไม่ได้ เช่น การยื้อยอนเพื่อให้เกิดผลตามที่ตนปรารถนา การเชื่อถือโซกลาง หรือถุกยัยามเพื่อให้เกิดผลตามที่ตนต้องการย่อมเป็นไปไม่ได้

12. ส่งเสริมให้ยัณหมั่นเพียรเป็นนิตย์ ในพุทธศาสนาสอนว่า ความเกียจคร้านเป็นอบายมุข คือหนทางแห่งความเสื่อมประการหนึ่ง ดังพระพุทธรองค์ทรงตรัสว่า “โย จ วสุสสฺสํ ชีเว กุสฺสิตโต หินวิริโย เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย วิริยํ อารกโต ทพฺพํ ผู้ใดเกียจคร้านมีความเพียรเลา (ไม่ยัณ) แม้จะมีอายุตั้งร้อยปี ยังสู้ผู้มีความเพียรเป็นนิตย์ แม้มีชีวิตเพียงวันเดียว ย่อมไม่ได้”

13. ส่งเสริมให้บุคคลเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ เน้นหลักปัจจัย 4 ไม่ฟุ้งเพื่อยึดติดกับวัตถุ

14. ส่งเสริมการศึกษา พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสวณะ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นการศึกษาตามขั้นตอนของอริยมรรค ซึ่งเรียกว่า “ไตรสิกขา” ซึ่งเป็นหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา มี 3 ประการ คือ สิลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญา

วิธีการเรียนรู้แบบพุทธ และแนวคิดพื้นฐานของการสอนพระพุทธศาสนา

การสอนธรรมะในพระพุทธศาสนา ควรยกย่องให้พระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หมายถึงครูที่ยอดเยี่ยที่สุด พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนที่หลากหลายตามระดับสติปัญญาของผู้เรียน และในการสอนแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลที่จะเรียนรู้ได้ออกเป็น 4 จำพวก เปรียบเทียบกับบัว 4 เหล่า คือ

1. อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้พลันเปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอถูกแสงอาทิตย์ก็บาน
2. วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้ดอเมื่อท่านได้อธิบายเปรียบเทียบดอกบัวปริ่มน้ำอันจะบานในวันรุ่งขึ้น
3. โนหะยะ ผู้พอจะแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ จึงรู้ตามได้เปรียบเหมือนดอกบัวได้น้ำอันจะบานในวันต่อ ๆ ไป
4. ปทปรมะ พวกรู้เฉพาะพยัญชนะแต่ไม่รู้จักความหมาย คือ พวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรรู้ก็ไม่เข้าใจ หรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับเปลือกดม อันจะเป็นอาหารของปลาและเต่า

ในบุคคลเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนบุคคล 3 ประเภทแรก โดยทรงเลือกธรรมะให้เหมาะสมกับอุปนิสัยและปัญญาบารมีของบุคคลนั้น พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2530, หน้า 34-35)

แนวคิดพื้นฐานของการสอนและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าทรงวางพื้นฐานไว้ว่า สอนให้มีวิธีการใหม่ วางรากฐานอยู่บนสติปัญญาและการถามหาเหตุผล สอนให้คิดอย่างอิสระ เชิญคิดหาเหตุผลให้เต็มที่แต่อย่าคิดอย่างเดียวให้ปฏิบัติด้วย

การสอนธรรมะในพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หมายถึง ครูที่ยอดเยี่ยมที่สุด พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนอย่างหลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียน วิธีที่พระองค์ทรงใช้ 13 วิธีใหญ่ ๆ เช่น (วศิน อินทสระ, 2543, หน้า 3)

1. ทรงใช้วิธีเอกังสลักษณะ คือ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น ดิมีผลเป็นสุข ชั่วมีผลเป็นทุกข์ แน่นอนไม่มีอย่างอื่น ๆ
2. ทรงสอนโดยวิธีภัชชาวลักษณะ คือ ทรงแยกประเด็นให้เห็นชัดเจน
3. ทรงสอนโดยวิธีปุจฉาลักษณะ คือ ทรงย้อนถามเสียก่อนแล้วจึงสอน
4. ทรงสอนโดยวิธีอุปนัยลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเห็นว่า ไม่เป็นประโยชน์หรือยังไม่ถึงเวลา
5. ทรงสอนโดยวิธีอุปมาลักษณะ คือ สอนแบบเปรียบเทียบให้เห็นจริง
6. ทรงสอนตามความสนใจของผู้เรียน
7. ทรงสอนตามลำดับความลึกซึ้งจากง่ายไปหายาก
8. ทรงใช้วิธีตอบปัญหาแบบต่าง ๆ
9. ทรงสอนโดยทำตัวอย่างให้ดู พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบให้เป็นแบบอย่างแก่สาวกทั้งหลาย ไม่ยอมให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง มามีอำนาจเหนือพระพุทธเจ้า อันทรงจงให้สาวกถือเอาพระองค์เป็นแบบอย่างในความเพียรนั่นเอง
10. ทรงสอนโดยใช้อุปกรณ์ เช่น ดอกบัว น้ำ ผ้า ฯลฯ เช่น เรื่อง ภิกษุจูพั่นตก พระอรหันต์ภิกษุผู้ใดจะสั่งสอนอย่างไรก็ไม่จดจำ ไม่มีผล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงส่งผ้าขาวสะอาดผืนหนึ่งให้ลูบคลำ เมื่อลูบคลำนาน ๆ สึกล้าลงจนเห็นได้ชัดทำให้ภิกษุจูพั่นตกเข้าใจว่า จิตนั้นสกปรกได้เพราะสิ่งภายนอก จึงบรรลุดุธรรมในที่สุด
11. ทรงสอนโดยวิธีให้เลือนความเข้าใจของผู้ฟังเป็นขั้น ๆ ถ้าผู้ฟังไม่มีพื้นความเข้าใจเบื้องต้นมาก่อน พระองค์จะไม่ทรงสอนอริยสัจ ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง แต่จะสอนเรื่องราวง่าย ๆ เป็นการฟื้นฟูความเข้าใจระหว่างโลกกับธรรมให้ดีเสียก่อน

12. ทรงสอนให้เห็นว่าเรื่องของพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องสมมติ คือไม่ใช่เรื่องของการเดา หรือการฝึกคิดเอาเอง แต่เป็นเรื่องที่สามารถค้นพบความจริงได้ โดยได้ทรงปฏิบัติแล้วนำความจริงที่ค้นพบมาสั่งสอน เป็นการปฏิเสธการเดา การคาดคะเน

13. ทรงสอนโดยคำนึงถึงความพร้อมของแต่ละบุคคล เช่น สอนสามเณรราหุล สอนชฎิลสามพี่น้อง สอนพระยสะ เป็นต้น

แนวคิดของการศึกษาแนวพุทธ กลยุทธ์การสอนและการเรียนรู้การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการเรียนการสอน

การนำหลักการศึกษานวพุทธ หรือพุทธวิธีมาใช้ในการเรียนการสอนพระพุทธเจ้า เป็นยอดบรมครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงมีหลักการในการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ที่ได้รับคำสอนได้ดวงตาเห็นธรรม และบรรลุธรรมผลเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีหลักในการสอน พร้อมทั้งมีกลยุทธ์ที่ผู้ทำหน้าที่สอน ควรนำไปปฏิบัติดังนี้

หลักการสอนพระพุทธศาสนา

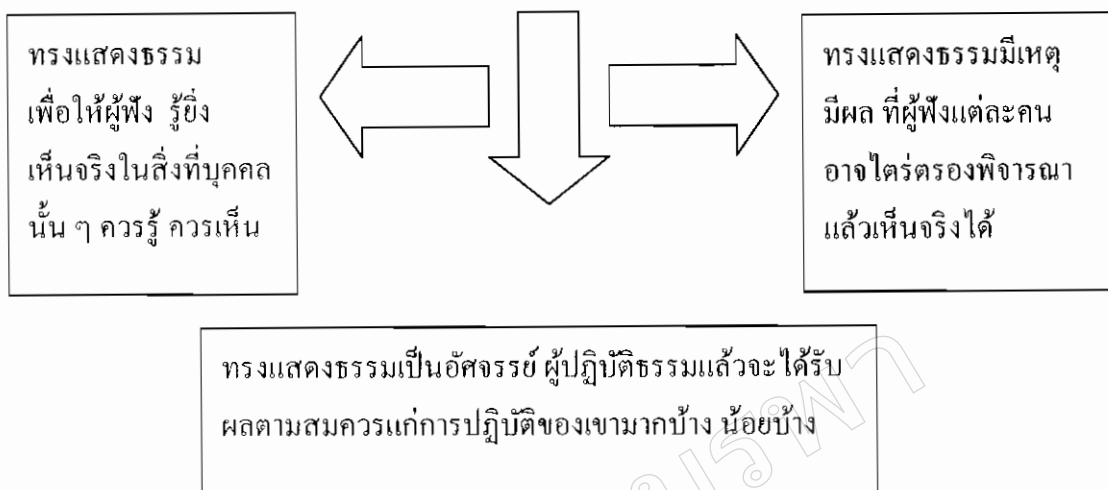
ในการทำหน้าที่ครูต้องมีหลักการสอน กลยุทธ์ในการสอน เพื่อเป็นแนวทางให้มุ่งไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้ คือ ให้ผู้เรียนหรือผู้เรียนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ได้รับผลสูงสุดในสิ่งที่ได้ถ่ายทอดออกไป ในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักการไว้ 3 ประการคือ

1. อภิญาขัมมเทสสนา สอนให้รู้จริง เห็นจริงในสิ่ง (วิชา) ที่ควรรู้ ควรเห็น
2. สนิทานขัมมเทสสนา สอนอย่างมีเหตุผล ที่ผู้ฟังพิจารณาไตร่ตรองตามแล้วเห็นจริง เห็นเป็นความถูกต้อง ดีงามได้ ทำให้ผู้รับการสอนเกิดความเข้าใจ และเกิดปัญญาในเรื่องนั้น อย่างถ่องแท้เสมือน หนึ่งขงที่กล่าว เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง จุดไฟให้เกิดแสงสว่างในที่มืด
3. สัปปาฏิหาริยขัมมเทสสนา สอนเป็นอัศจรรย์ คือเมื่อได้รับการสอนแล้วนำไปปฏิบัติตามก็จะประสบผลสำเร็จตามควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอัศจรรย์ (อง.ดิก.20/565/356.)

หลักการสอนที่ดี หรือกลยุทธ์การสอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ให้เหมาะแก่พัฒนาการของผู้เรียน คือ สอนให้รู้เห็นจริงในสิ่งที่ผู้เรียนควรรู้ ควรเห็น สอนอย่างมีเหตุผล เมื่อได้พิจารณาตามจะเข้าใจได้อย่างชัดเจน และเมื่อนำไปปฏิบัติจะเกิดผลตามนั้น จริง ๆ โดยการทำหน้าที่ครูทางพุทธศาสนา ที่สนองบทบาทของการศึกษา มี 2 ส่วนคือ

1. หน้าที่ของสัปปาทยก (ศิลปทยก) ผู้ถ่ายทอดศิลปะวิทยาการ
2. หน้าที่ในการเป็นปัจจัยอุดหนุนเกื้อกูลให้บุคคลพัฒนา (ทำคนให้เป็นบัณฑิต)

(พระพุทธมคฺฌาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539, หน้า 80 – 81) ดังสรุปกลยุทธ์การสอนของพระพุทธเจ้าในภาพที่ 10

ภาพที่ 12 หลัก-กลยุทธ์ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า 3 ประการ

ซึ่งพระพุทธองค์ได้เปรียบเทียบคนกับมะม่วง 4 ชนิดคือ

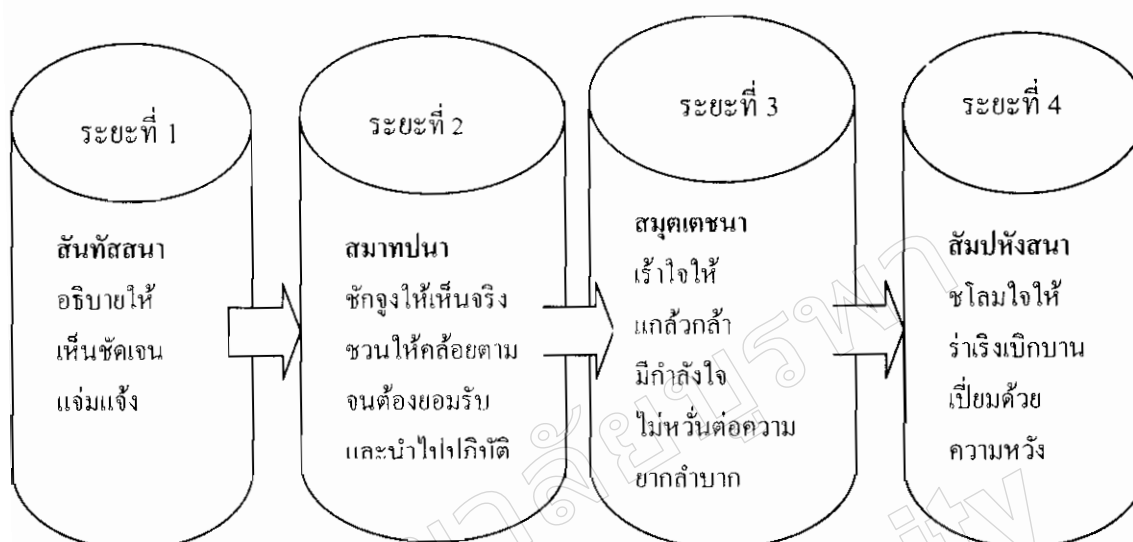
1. มะม่วงบางชนิดข้างนอกดิบ ข้างในดิบ – คนบางคนความรู้ไม่ดี ความประพฤติก็ไม่ได้
2. มะม่วงบางชนิดข้างนอกดิบ ข้างในสุก – คนบางคนความรู้ไม่ดี แต่ความประพฤติดี
3. มะม่วงบางชนิดข้างนอกสุก ข้างในดิบ – คนบางคนความรู้ดี แต่ความประพฤติไม่ดี
4. มะม่วงบางชนิดข้างนอกสุก ข้างในสุก – คนบางคนความรู้ดี และความประพฤติก็ดี

กลยุทธ์การสอน - ลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

เทคนิควิธีสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงใช้สอนบุคคล หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เรียกกันว่า ลีลาการสอน 4 ประการคือ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2543, หน้า 9)

1. สันติสนทนา การชี้แจงบรรยายเรื่องนั้นให้ละเอียด แจ่มแจ้ง และชัดเจน ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างชัดเจน เห็นจริง
2. สมาทปนา พูดโน้มน้าว ชักชวนใจให้ผู้รับการสอน อยากรับเอาไปปฏิบัติ หรืออยากที่จะทำตาม พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง
3. สมุตเตชนา เราใจให้แก่วรรณ ร่าเริง คือปลุกเร้าให้กระตือรือร้น เกิดความวิริยะอุตสาหะ เกิดกำลังใจ เชื่อมั่นในตนเองที่จะทำให้ปฏิบัติให้เกิดความสำเร็จได้ พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคิดค้น กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ
4. สัมปหังสนา สร้างอารมณ์ให้ผู้รับการสอนเกิดความร่าเริงใจ และเกิดความเพลิดเพลินในเรื่องที่จะสอน ฟังแล้วอยากฟังอีก ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อ

ต่อการเรียนรู้ (ที.ส. (บาลี) 9/189/161) สรุปเป็นกลยุทธ์ การออกแบบการเรียนรู้ (ลีลาการสอน พระพุทธศาสนา) กระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ดังแผนภาพที่ 11

ภาพที่ 13 กระบวนการเรียนรู้เชิงรุกของพุทธศาสนา (Active Learning)

หลักธรรมที่จำเป็นสำหรับผู้เริ่มศึกษา รากฐานของความรู้แนวพุทธ

1. (หัวใจนักปราชญ์)

บุคคลผู้ที่จะเป็นคนมีความรู้ ที่เรียกว่า บัณฑิตหรือนักปราชญ์ ได้นั้นจะต้องมีหลักที่ เรียกว่า หัวใจนักปราชญ์ คือ ส. จ. ป. ล. ความหมาย คือ ส. พึง รู้จักฟังด้วยความตั้งใจ จ. คิด รู้จักคิด ใคร่ครวญอย่างรอบคอบ ป.ถาม สนใจใต้อถามให้เกิดความรู้จริง ล.จด รู้จักจดบันทึกไว้เพื่อช่วย ความจำ นี่คือนักปราชญ์ของคนที่จะเป็นบัณฑิต หรือนักปราชญ์ได้ ต้องรู้จักฟัง รู้จักคิด รู้จักถาม และ รู้จักจดบันทึก หากปราศจากคุณสมบัติข้างต้นนี้ ไม่สามารถที่จะเป็นบัณฑิตได้

2. หลักแห่งความสำเร็จในการศึกษา (อิทธิบาท 4)

ผู้ศึกษาจะต้องมีคุณธรรมที่จะนำไปประสบความสำเร็จในการศึกษา ได้แก่อิทธิบาท 4 ประการคือ

1. ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ ต้องมีความพอใจในวิชาที่เรียน ครูผู้สอน สถาบัน โรงเรียน ที่เรียน จึงจะประสบความสำเร็จได้เป็นอันดับแรก
2. วิริยะ ความเพียรพยายาม ต้องมีความขยัน ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ในกระบวนการศึกษา
3. จิตตะ ความตั้งใจ เอาใจใส่ในการศึกษา ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปในเรื่องอื่น ๆ
4. วิมังสา ความหมั่นตรិตรอง ตรวจสอบ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ หาเหตุผลใน วิชาที่เรียน ตลอดทั้งมีการวางแผน ประเมินผล และคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุง

โดยสรุปแล้วผู้ที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาได้นั้น ต้องเต็มใจเรียน เจริญใจเรียน ตั้งใจเรียน และเข้าใจเรียน ในที่ทุกสถานการณ์ทุกเมื่อ หากปฏิบัติได้ตามแนวทางนี้ ความสำเร็จก็อยู่ไม่ไกล

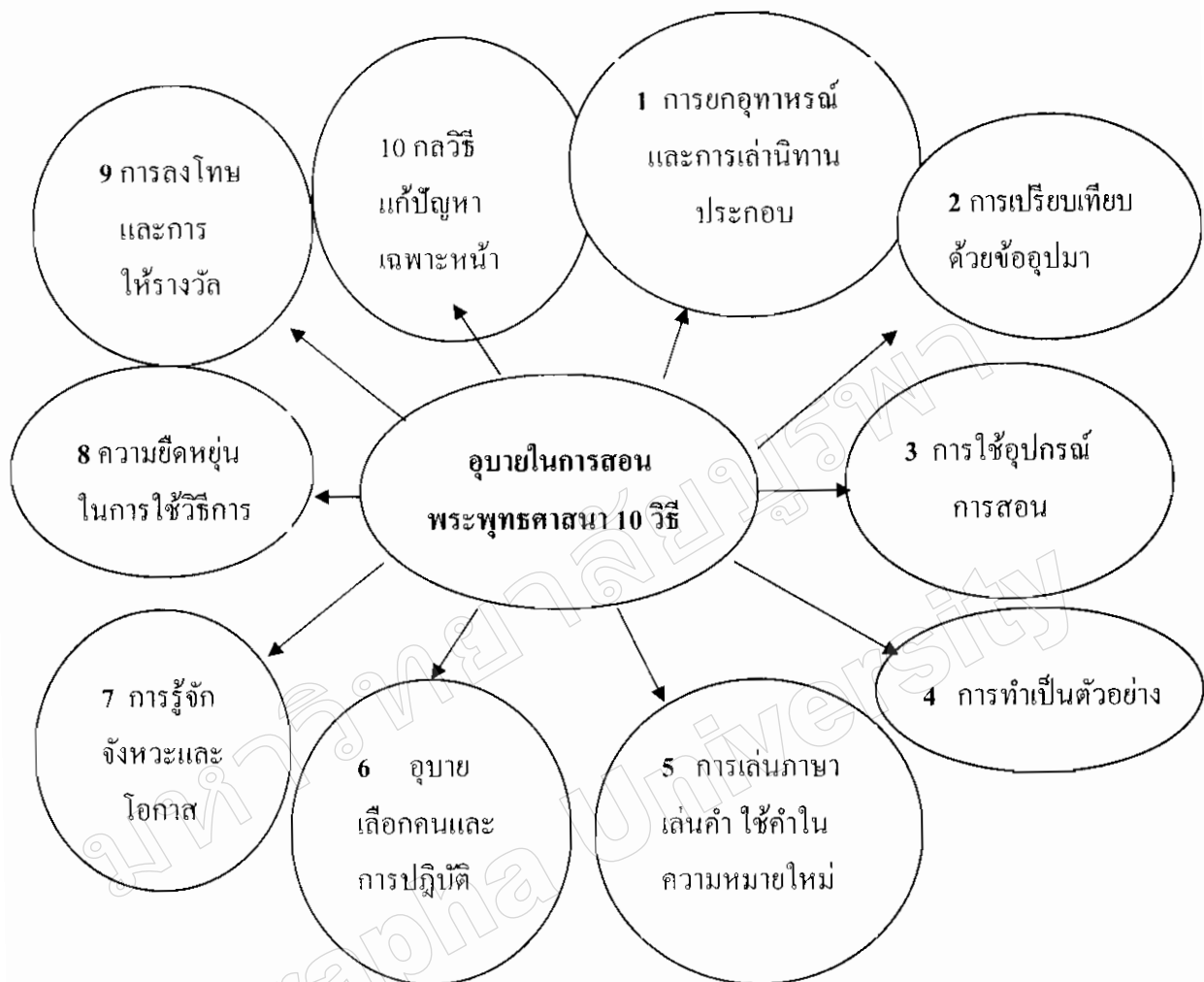
3.หลักความเจริญแห่งปัญญา (ปัญญาวุฒิชรรม 4)

เพื่อความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน ผู้เรียนควรมีคุณธรรม เป็นหลักการ เพื่อความเจริญแห่งปัญญาที่เรียกว่า ปัญญาวุฒิชรรม 4 ประการ ได้แก่

1. สัมปรัสังเสวะ คบหาคนดี และขยันเข้าหาครู อาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิตลอดทั้งคบแต่เพื่อที่มีความรู้ มีความประพฤติดี
2. สัทธัมมัสสวนะ รับฟังคำสอน ต้องหมั่นเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน และหาความรู้จากครูอาจารย์ และเพื่อนที่มีความรู้ มีความประพฤติดี
3. โยนิโสมนสิการ ทำใจโดยแบบคยา เมื่อรับฟังคำสอนมาแล้วต้องน้อมนำมาพิจารณา พิจารณา ทบทวน โดยเหตุโดยผลอย่างลึกซึ้ง เพื่อความเข้าใจและถูกต้อง
4. ธัมมานุวัตรปฏิบัติ ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง และนำสิ่งที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามหลักการ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวิชานั้น ๆ เพราะวิชาการต่าง ๆ จะเกิดประโยชน์ขึ้นได้นั้น สำคัญอยู่ที่การลงมือปฏิบัติหรือนำไปใช้ (อง.จตุกก.21/248/332.)

อุบายในการสอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนา 10 วิธี

หลักการสอนธรรมะให้เป็นคนมีคุณภาพเป็นอุบายในการสอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนามีวิธีใหญ่ ๆ ทั้งสิ้น 10 วิธี ดังแผนภาพที่ 12

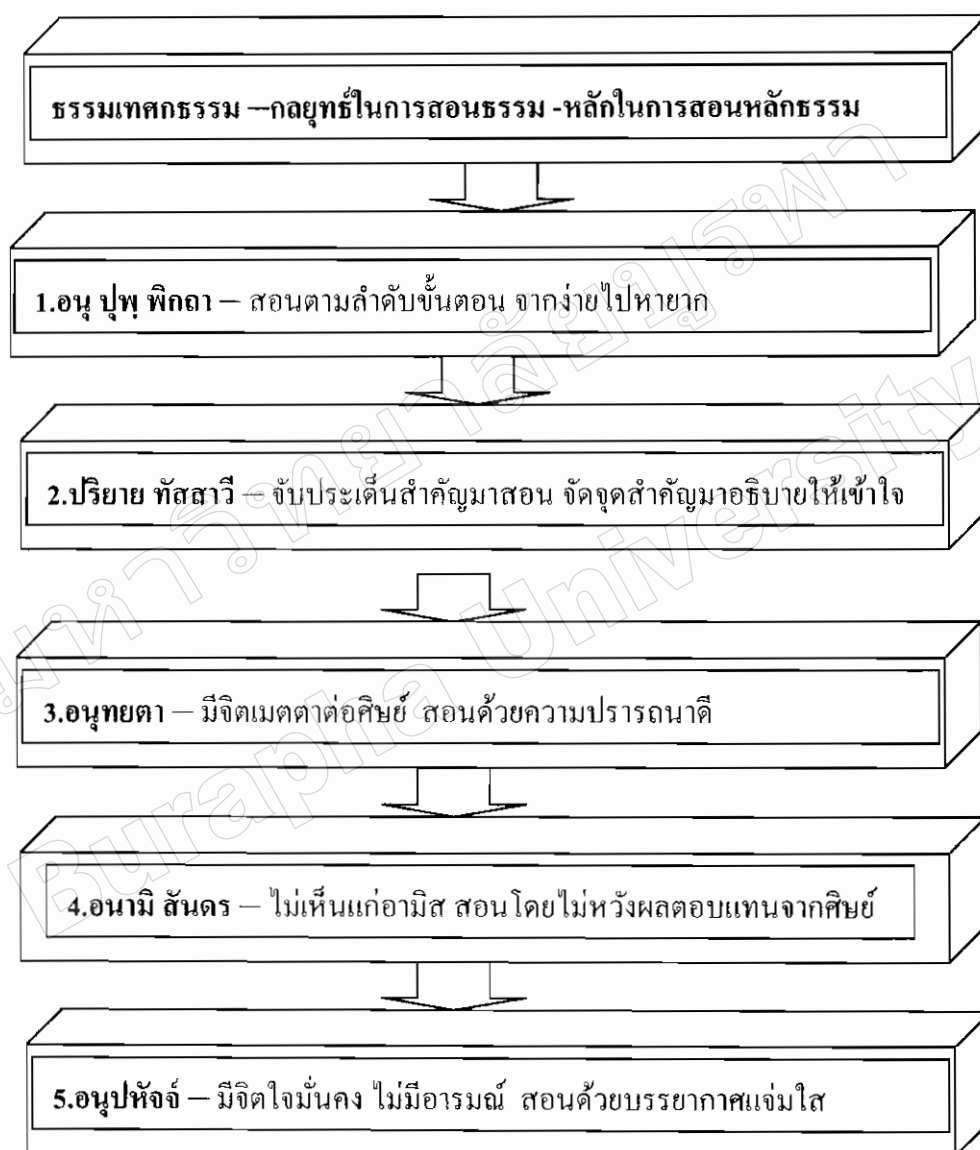

ภาพที่ 14 อุบายลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนา 10 วิธี

อุบายในการสอนหรือกลยุทธ์การสอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยสร้างสรรค์ฯ และโยนิโสมนสิการนี้ใช้สอนได้ทุกระดับการศึกษา มุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และศิษย์ได้มีโอกาสดูแลแสดงออก ปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม มีลำดับขั้นตอนในการสอน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นนำ ขั้นสอน และขั้นสรุป

ทิศนา ขัมมณี (2546, หน้า 59-63) ได้นำพุทธวิธีไปประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการสอนและวิธีการสอนในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยเป็นการใช้ตามความเข้าใจและความสามารถในการรับรู้ เช่น การสอนด้วยลีลาทั้ง 4 คือ สันทติสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา หรือการสอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้าและร่าเริง ในเนื้อหาสาระทั้งหลายที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิด

ความเข้าใจและนำไปปฏิบัติจริง ควรสอนจากง่ายไปหายาก สอนด้วยการจับประเด็นสำคัญมาอธิบายให้เข้าใจ สอนด้วยความปรารถนาดีต่อศิษย์ และสอนโดยไม่หวังผลตอบแทนจากศิษย์ มีจิตใจมั่นคง ซึ่งกลยุทธ์ในการสอนหลักธรรม 5 ขั้นตอนสามารถสรุปได้ในแผนภาพที่ 13

ภาพที่ 15 ธรรมที่ควรยึดเป็นหลักในการสอน (ธรรมเทศกกรรม)

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ ทฤษฎีที่จำเป็นในการศึกษา เพื่อพัฒนาจริยธรรม แนวทฤษฎีการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม คุณธรรม และ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของผู้เรียน

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ หรือองค์สามของการเรียนรู้

ประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ 1) ผู้เรียน 2) บทเรียน และ 3) วิธีสอน-วิธีเรียน การศึกษาวิธีการเรียนรู้ของมนุษย์ที่มีจุดเริ่มที่การทำความเข้าใจธรรมชาติของผู้เรียนนั้น จะเป็น การกระทำทั้งในระดับองค์รวมและองค์ประกอบย่อย ซึ่งมักอ้างมาจากพื้นฐานความเชื่อทางปรัชญา ของแต่ละแนวคิด (Snelbecker, 1974, p. 46) ที่ให้คำอธิบายที่เป็นรากฐานและมุมมองในลักษณะที่ แตกต่างกัน โดยแต่ละแนวคิดก็อธิบายถึงองค์ประกอบและขั้นตอนกระบวนการของแนวคิดนั้น ๆ (Humilton & Ghatala, 1994, p. 74 – 320) แต่สำหรับยุคปัจจุบันแนวคิดการอธิบายเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ ตามหลักจิตวิทยา(Psychology) ของตะวันตกถือว่าไม่มีอิทธิพล และเป็นที่ยอมรับทางวิชาการ ทั้งแนวคิดในอดีตและปัจจุบัน เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้ของเพลโต (Plato's Theory of Learning) หรือวิธีการของโสกราตีส (Socratic Method) เป็นต้น (Phillips & Solti's 1991, p. 9-13; Scolnicov, 1988, p. 51- 59) ที่เน้นการฝึกความชัดเจนด้วยเหตุผล ตรรกศาสตร์ โดยการใช้วิธีสนทนาโต้ตอบ (Dialoguer) หรือทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มเชื่อมโยง สัมพันธ์ (Associative Theory) หรือทฤษฎีสิ่งเร้ากับการตอบสนอง (S-R Theory) ซึ่งมีนักจิตวิทยา คนสำคัญคือ พฟลอฟ (Ivan Petrovich Pavlov) วัตสัน (John B.Watson) สกินเนอร์ (B.F.Skinner) กัทธรี (Guthrie) ธอร์นไคค์ (E.L.Thorndike) และ ฮัลล์ (Clark L.Hull) โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีการวางเงื่อนไข ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไคค์ และทฤษฎีการเสริมแรงของฮัลล์ (Driscoll, Mercy, 1994, p. 92) ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มรู้คิด (Cognitive Theories) ซึ่งมีแนวคิดว่า บทบาทของการรู้คิด (Cognitive) ของมนุษย์มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้มาก มีแนวคิดย่อย ๆ หลาย แนวคิดเช่น แนวคิดกลุ่มเกสตัลท์ (Gestaltist) แนวคิดทฤษฎีสถานของเลวิน (Lewin's Field Theories) ทฤษฎีการเรียนรู้เครื่องหมาย ของทอลแมน (Tolman's sign Theory) ทฤษฎีการประมวล สารสนเทศ (Information Processing) ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการค้นพบของบรูเนอร์ (Jerome Burner) ทฤษฎีพัฒนาการทางเขาวงกตของเพียเจต์ (Jean Piaget) ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมายของออสซูเบล (Ausubel) และทฤษฎีประมวลสารสนเทศ หรือกระบวนการทางข้อมูล (Information Processing) โดยพื้นฐานแนวคิดเน้นที่ผู้เรียนเป็นผู้ควบคุมจัดการเรียนรู้นั้น ๆ (Hamilton & Ghatala, 1994, p. 132) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ซึ่งมี ความคิดพื้นฐานว่าบุคคล (P) กับสิ่งแวดล้อม (E) มีปฏิสัมพันธ์กัน และทั้งสองส่วนมีความสำคัญต่อ

การเรียนรู้และการแสดงพฤติกรรม (B) ทฤษฎีการเรียนรู้แนวมนุษยนิยม ซึ่งมีนักมนุษยนิยมที่มีบทบาททางการศึกษาที่สำคัญได้แก่ Maslow, Rogers, Combs, Faure, Illich, Knowles และ Neil (ทิสนา แชมมณี, 2550) จากหลากหลายทฤษฎีการเรียนรู้ และแนวคิดที่อธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เครื่องมือ และวิธีการได้มาซึ่งความรู้ คำอธิบายวิธีการเรียนรู้ แม้กระทั่งทฤษฎีที่เน้นเฉพาะเรื่องโครงสร้างของสมอง ประสาทสรีรวิทยา (Neurophysiology) (Power & Hilgard, 1981; Shea and others, 1993) ด้วยการอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าด้านคอมพิวเตอร์ยุคปัจจุบันเข้ามาช่วยโดยสรุปแล้วการเกิดการเรียนรู้ หรือทฤษฎีการเรียนรู้ต้องประกอบด้วยองค์ 3 ได้แก่

1. ผู้เรียน ในส่วนของผู้เรียน มีคุณลักษณะทางบุคลิกภาพ อายุ เพศ ความสนใจ

ความสามารถ ความถนัด ความพร้อม เป็นต้น ที่แตกต่างกันไปในตัวผู้เรียนแต่ละคน เช่น บางคนมีความตั้งใจเรียนเพราะเป็นสิ่งที่ตนเองถนัด แต่สำหรับอีกคนหนึ่งไม่ได้รับความสนใจเพราะเป็นเรื่องที่ตนเอง ไม่ถนัด ไม่ชอบ สิ่งเหล่านี้จัดเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้ ซึ่งแยกได้ดังนี้

1.1 วุฒิภาวะและความพร้อม วุฒิภาวะ (Maturity) หมายถึง ความเจริญเติบโตของผู้เรียนโดยธรรมชาติทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม ส่วนความพร้อม (Readiness) คือสภาพความเจริญเติบโตทั้งทางด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของผู้เรียน รวมทั้งความสนใจและความรู้พื้นฐานที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งที่จะเรียนได้

1.2 ความสามารถ หมายถึง เชาวน์ปัญญา คนที่มีเชาวน์ปัญญาน้อย ย่อมจะเรียนได้แต่เรื่องง่ายไม่ซับซ้อน ส่วนคนที่มีเชาวน์ปัญญาสูงย่อมจะเรียนในเรื่องยากได้ ในส่วนของความสามารถนี้จะวัดได้จากแบบทดสอบทางเชาวน์ปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ร่วมกับวิธีอื่นเพื่อให้ได้ผลที่ใกล้เคียงกับความสามารถของผู้เรียน และใช้ทำนายความสำเร็จในอนาคต

1.3 ความสนใจ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดกิจกรรม ความสนใจช่วยให้การเรียนรู้นั้นมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน บางครั้งความสนใจเกิดจากความถนัด และเจตคติต่อเรื่องนั้น ๆ รวมทั้งวิธีการเสริมแรงและเครื่องล่อความอยากเรียน จะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ผู้เรียนเรียนได้ดี (Klein, 1991)

1.4 ประสบการณ์ของผู้เรียน ซึ่งก็คือความรู้เดิมที่จะช่วยเสริมให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ เช่น ความสามารถในการคำนวณดี ก็จะสามารถเรียนบัญชีได้ดี (Gagne, 1977; Hamilton & Ghatala, 1994) เป็นต้น

1.5 ความบกพร่องทางร่างกาย ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ อวัยวะที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ เช่น ตา หู ปาก สมอง มือ เป็นต้น หากเสียไป ก็ทำให้การเรียนนั้นหยุดชะงัก หรือเรียนไม่ได้ หรือไม่ได้ดีเท่าที่ควร เป็นต้น (Phillips & Soltis, 1991)

2. บทเรียน ในส่วนของบทเรียนหมายถึง เรื่องที่เรียน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามเนื้อหาวิชาและกิจกรรมที่จัดขึ้น ได้แก่ (Snelbecker,1974)

2.1 ชนิดของบทเรียน บทเรียนบางชนิดต้องการการทำแบบฝึกหัดอย่างมาก เพื่อให้เกิดทักษะ แต่บทเรียนบางชนิด อาจอาศัยเพียงความเข้าใจ (Biggs and Telfer,1987)

2.2 ความยาวของบทเรียน มีผลต่อเวลาเรียน บทเรียนยาวต้องใช้เวลามากขึ้น การเพิ่มเวลาเรียนของบทเรียนแต่ละบทไม่แน่นอน ดायตัว

2.3 ความยากง่ายของบทเรียน มีผลต่อการเรียน บทเรียนง่ายย่อมเรียนได้เร็ว แต่ถ้าง่ายเกินไปอาจจะไม่เรียกร้องความสนใจที่จะเรียน ส่วนความยากของบทเรียนเป็นสิ่งที่ท้าทาย ความอยากเรียน แต่บางคนอาจเห็นเป็นสิ่งที่เกินความสามารถที่จะเรียนได้

2.4 ความหมายของบทเรียน ถ้าสิ่งที่เรียนมีความหมาย และมีความสำคัญ ผู้เรียนเห็นประโยชน์นำไปประยุกต์ใช้ได้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้ได้ดีและรวดเร็ว

3. วิธีสอน - วิธีเรียน ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ผลดีอย่างไร อยู่ที่วิธีเรียนของผู้เรียนและอยู่ที่วิธีถ่ายทอดการสอนของครู ปัจจัยเหล่านี้ (Bell – Gredler,1986) ได้แก่

3.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวถึงหลักในการเรียนรู้ ว่ามีกระบวนการอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร เรียนอย่างไรจึงจะได้ผล หรือโดยอ้อมที่กำหนดผ่านทางหลักสูตรการศึกษา (Tyler, 1949) มีกิจกรรมเทคนิค กลยุทธ์การสอนอย่างไรผู้เรียนจึงจะสนใจ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างการเรียนจนเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ขึ้น ทฤษฎีการเรียนรู้แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรัชญาของนักทฤษฎีการศึกษาแต่ละคน ทฤษฎีการเรียนรู้จะเป็นหลักในการนำไปใช้ปฏิบัติเกี่ยวกับกรจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (Kemp, 1977)

3.2 กระบวนการเรียนรู้อื่น ๆ เช่น การจำ การลืม การสนใจ การคิด ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้เช่นกัน

3.3 การเสริมแรง เป็นวิธีการเพิ่มการตอบสนองที่ต้องการ มี 2 ลักษณะคือการเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) คือสิ่งเร้าที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจ และการเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) หมายถึง สิ่งเร้าที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความไม่พอใจ เช่น การลงโทษ การว่ากล่าวตักเตือน ซึ่งบางครั้งก็สามารถจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไป

นอกจากนี้ บลูม (Bloom, 1974) ได้อธิบายถึงการเรียนรู้ของผู้เรียน ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้านคือ

1. อุปกรณ์การสอน (Instructional Material)
2. กระบวนการสอน กลยุทธ์การสอนของครู (Teaching Process)
3. กระบวนการของผู้เรียนในการเรียนรู้ (Student Process of Instruction)

4. สภาพแวดล้อมทางบ้านและการยอมรับของสังคม (Home Environment and Social Support System) สภาพแวดล้อมทั้งทางบ้าน และสังคมเช่น เพื่อน วิทยุ โทรทัศน์ สื่อ ครอบครัว ล้วนมีผลต่อการเรียนรู้ บางครั้งเกิดการเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว และบางครั้งก็เป็นการเลียนแบบ เช่น การดื่มสุรา และสูบบุหรี่ เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Theories of Learning) เป็นการศึกษาถึงกระบวนการที่ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น และสถานการณ์ที่มีผลต่อการเรียนรู้นั้น ทฤษฎีการเรียนรู้มีหลายทฤษฎี ซึ่งจะมีสมมุติฐานแตกต่างกันไป (Rucget, 1986)

จากการแบ่งทฤษฎีการเรียนรู้ของไชลด์ (Child, 1981) แบ่งเป็นทฤษฎีหลัก 2 ทฤษฎี แต่ละทฤษฎีก็มีทฤษฎีย่อยอีกหลาย ๆ ทฤษฎีดังนี้

1. ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) มี 5 ทฤษฎีย่อย คือ

- 1.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ของพาฟลอฟ (Pavlov)
- 1.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของวัตสัน (Watson)
- 1.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์ (Skinner)
- 1.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ของฮัลล์ (Hull)
- 1.5 ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ (Thomdike)

2. ทฤษฎีการรู้คิด (Cognitive) ซึ่งแบ่งเป็นทฤษฎีย่อย ๆ อีก 3 ทฤษฎี คือ

- 2.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt's Psychologist)
- 2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของเลวิน (Lewin)
- 2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ของเพียเจต์ (Piaget)

3. กลุ่มทฤษฎีการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีสอน

การสอนเป็นเรื่องของผู้สอนที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้เรียน เป็นการเลือกวิธีการ หรือ กิจกรรมที่เหมาะสมกับบทเรียนและผู้เรียน ผู้สอนควรมีความรู้เกี่ยวกับการสอนในเรื่องต่อไปนี้

1. วิธีสอน
2. กลยุทธ์ เทคนิคการสอน
3. รูปแบบการสอน

วิธีสอน หมายถึง ขั้นตอนที่ผู้สอนดำเนินการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ ซึ่งนอกจากผู้เรียนต้องถ่ายโยงความรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แล้ว อีกส่วนหนึ่งที่สำคัญก็คือ ครูจะมีวิธีสอน กลยุทธ์การสอนและการถ่ายทอดการสอนให้ผู้เรียนได้อย่างไร เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ

นำความรู้ไปใช้ได้ ซึ่งมีความจำเป็นต้องออกแบบวิธีสอนก่อน การออกแบบนี้ (Kemp, 1977, p. 8) มีแนวคิดที่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง 8 ส่วนคือ

1. จุดมุ่งหมายทั่วไปและหัวข้อของการเรียนการสอน
2. ลักษณะของผู้เรียน
3. จุดประสงค์เฉพาะที่สามารถวัดพฤติกรรมได้
4. เนื้อหาที่สนองจุดประสงค์
5. การตรวจสอบหรือกำหนดความรู้พื้นฐานของผู้เรียน
6. การเลือกกิจกรรมหรือการสอนและสื่อการสอนที่เหมาะสม
7. กำหนดปัจจัยหรือการบริการสนับสนุนการเรียนการสอน
8. การประเมินผล และการปรับปรุง

วิธีสอนมีอยู่มากมายหลายรูปแบบ หลายวิธี ซึ่งแล้วแต่ความมุ่งหมายของครูผู้สอนว่าจะใช้วิธีสอนแบบใด และยังต้องพิจารณาถึงภาพรวมของการจัดการเรียนการสอนว่าจะเกี่ยวข้องกับครอบคลุมถึงลักษณะของสิ่งแวดล้อมของการเรียนการสอนด้วย (Merrill, 1971, p. 6) ในการพิจารณาลักษณะเช่นนี้ เราจะสามารถสรุปองค์ประกอบการเรียนการสอนที่เป็นหลัก ๆ ได้ 7 องค์ประกอบคือ (ไพรัช สู่แสนสุข, 2539, หน้า 37)

1. ผู้เรียน
2. จุดประสงค์หรือจุดหมาย
3. เนื้อหา
4. ผู้สอน
5. สิ่งแวดล้อมการเรียนการสอน
6. การประเมินผล
7. ขั้นตอนหรือกระบวนการเรียนการสอน

จึงจะเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทฤษฎีที่กล่าวถึงวิธีสอนที่เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยทั่ว ๆ ไป และวิธีการที่นิยมใช้ในการสอนต่าง ๆ ได้แก่

1. วิธีสอนแบบบรรยาย (Lecturing) เป็นการสอนที่นิยมปฏิบัติและใช้กับจำนวนผู้เรียนที่แตกต่างกัน โดยมีจุดประสงค์ให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้เนื้อหาสาระในเวลาเดียวกัน การใช้วิธีสอนแบบบรรยายจะใช้ได้ก็คือ

- 1.1 เมื่อต้องการบรรยายให้จำได้ในระยะเวลาจำกัด
- 1.2 เมื่อต้องการถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็นของครู

1.3 เมื่อความรู้นั้นเป็นความคิดเห็นและประสบการณ์ของครู ซึ่งผู้เรียนหากค้นคว้าที่อื่นจะเสียเวลาหรือค้นไม่ได้

1.4 ใช้สอนบรรยายร่วมกับวิธีอื่น ๆ

วิธีสอนแบบบรรยาย จึงมักจะอยู่ที่มุ่งในเรื่องของเนื้อหาวิชา ครูจึงต้องเตรียมการสอน บันทึกการสอนเพื่อเวลาบรรยายจะได้ต่อเนื่องไม่สับสน ครูที่สอนบรรยาย จำเป็นต้องมีเนื้อหา ความรู้ที่ชัดเจน และแม่นยำในเรื่องเนื้อหา รู้จักจังหวะในการบรรยาย ครูควรจะใช้วิธีการบรรยาย ด้วยเทคนิคดังนี้

1. การนำเข้าสู่บทเรียน อาจโดยวิธีการนำเอาความรู้เดิม ได้รับความสนใจให้นักเรียนเห็น ความสำคัญของวิชา ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจและตั้งใจเรียน

2. เนื้อหาในการบรรยาย ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์และต่อเนื่องกัน

3. เทคนิค กลยุทธ์การสอนแบบบรรยายให้น่าสนใจ ควรจะมีการสร้างความสนใจของ ผู้เรียน ด้วยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่น เสียง รูปภาพ เพื่อไม่ให้เกิดความเบื่อหน่าย การใช้อุปกรณ์ การสอน ช่วยให้ผู้เรียนได้เปลี่ยนอิริยาบถ และการซักถามช่วยให้ผู้เรียนได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ด้วย โดยอาจใช้กรณีตัวอย่าง เหตุการณ์สำคัญ หรือปัญหา ใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอน และ มีการซักถามเป็นระยะ ให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอภิปราย การทดลอง และการลงมือ ปฏิบัติ และมีอารมณ์ขัน

4.การสรุปคำบรรยาย การสรุปนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจดีขึ้น รวมทั้งตอบข้อ ซักถามหรือให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นเป็นการสรุปร่วมกับผู้สอน

2. วิธีสอนแบบอภิปราย (Discussion) หรือการอภิปรายกลุ่มย่อย (Small group discussion)

วิธีสอนแบบอภิปราย เป็นการให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตน ซึ่งมี รากฐานจากความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักความคิดเห็น เป็นการเรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดใน การใช้เหตุผลและวิจารณ์ รวมทั้งแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นคำพูดได้ วิธีสอนแบบอภิปรายมีจุดประสงค์ ให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนข้อมูล หรือความรู้แล้วสรุปความรู้เป็นของกลุ่ม ขั้นตอนในการสอน คือ การจัดกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 4 - 5 คน ผู้สอนและผู้เรียนกำหนดประเด็นในการอภิปราย ให้ผู้เรียนได้ พุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือความคิดเห็นตามประเด็น และผู้เรียนสรุปสาระสำคัญ ประเมินผลจาก การสังเกตพฤติกรรมของผู้พูด ผู้ฟังในเรื่องการใช้ภาษา การแสดงความคิดเห็น ความเชื่อมั่นใน ตนเอง มารยาทในการพูดการฟัง และทดสอบด้วยวาจาหรือข้อเขียน ผู้สอนควรใช้โอกาสการทำ กิจกรรมอภิปรายฝึกทักษะทางสังคม เช่นการแสดงความคิดเห็น การโต้แย้ง การวิพากษ์วิจารณ์อย่าง สร้างสรรค์ และการมีมารยาทในการพูด การฟัง

การอภิปรายมีลักษณะที่เอื้อต่อสถานการณ์ดังนี้

1. เนื้อหาวิชาที่ต้องแสดงความคิดเห็น ผู้เรียนต้องเตรียมเนื้อหาวิชามาก่อน เช่น อ่าน และเรียนรู้มาแล้ว จึงจะสามารถแสดงความคิดเห็นได้
2. การปรับพฤติกรรมและเจตคติ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เนื่องจาก การได้แสดงความคิดเห็นของตนเองและการฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. การแก้ปัญหา ความสามารถในการแก้ปัญหาก็จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น เป็นการฝึกทักษะในการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา ซึ่งต้องการความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จากตนเอง นอกเหนือจากการฟังจากครูหรือเพื่อน
4. การอภิปรายเป็นการฝึกทักษะในการพูด เรามักจะมีปัญหาในการแสดงความคิดเห็น เสมอ เนื่องจากไม่ค่อยพูด การอภิปรายช่วยในการใช้ภาษา การแสดงความคิดเห็น การพูดโดยให้ เหมาะสมกับเวลาและโอกาส

3. วิธีสอนแบบเป็นรายบุคคล

วิธีสอนเป็นรายบุคคล ครูจะต้องพิจารณาจากความแตกต่างระหว่างบุคคล และจุดหมาย ของสิ่งที่ต้องการสอน การสอนเป็นรายบุคคล จะช่วยให้ผู้เรียนฝึกฝนการเรียนรู้ และการทำงานตาม ลำพัง โดยฝึกความรับผิดชอบ ครูจะเป็นผู้แนะแนวหรือเป็นที่ปรึกษา ตัวอย่างของการสอนเป็น รายบุคคล ได้แก่ การให้งาน การศึกษาด้วยตนเอง การสอนจากบทเรียนสำเร็จรูป สกินเนอร์ (Skinner, 1954) เป็นผู้นำแนวคิดนี้จากการเรียนรู้แบบมีเงื่อนไขมาใช้ และใช้การเสริมแรงเป็น ตัวกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ บทเรียนสำเร็จรูปนั้น ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง ตามหลักการ ของสกินเนอร์มี 2 ลักษณะคือ

3.1 การจัดเรียงตามลำดับขั้น (Linear Programming) เป็นการจัดหน่วยการเรียนรู้จาก ง่ายไปหายากตามลำดับ

3.2 โปรแกรมการเรียนรู้โดยมีการอธิบาย (Branching Programming) เป็นบทเรียนที่ ผู้เรียนได้รับโอกาสในการอธิบายเพิ่มเติม เมื่อตอบคำถามไม่ถูกต้อง บทเรียนสำเร็จรูปได้รับความ นิยม ปัจจุบันมีการเรียกชื่อต่าง ๆ เช่น บทเรียนโมดูล บทเรียนด้วยตนเอง บทเรียนจากโปรแกรม มัลติมีเดีย เป็นต้น

นอกจากวิธีการสอนดังกล่าวแล้ว ยังมีนักจิตวิทยาแบ่งการสอนในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น จอยส์ และเวลล์ (Joyce & Well, 1972) โดยแบ่งเป็นกลุ่มดังนี้

1. การสอนแบบกระบวนการรวบรวมความรู้ เป็นการสอนด้านการพัฒนาทาง สติปัญญาและความรู้ทางวิชาการ ความสามารถในการเปรียบเทียบ อธิบาย การใช้เหตุผล การแก้ไข ปัญหา เช่น การสอนแบบสืบสวน การสอนแบบอนุมาน เป็นต้น

2. การสอนแบบให้เห็นความสัมพันธ์กับสังคม เป็นการสอนที่เน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถในการอยู่ร่วมกันในสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ และสามารถแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ เช่น การอภิปราย สัมมนา การทำงานกลุ่ม เป็นต้น

3. การสอนแบบสนองความต้องการของแต่ละคน เป็นวิธีการสอนที่เป็นความแตกต่างระหว่างบุคคล พยายามสนองความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน เช่น การเรียนด้วยตนเอง การฝึกงาน การทำปัญหาพิเศษ การเรียนจากบทเรียนสำเร็จรูป

นอกจากทฤษฎีการสอนที่แบ่งตามวิธีการสอนตามจุดมุ่งหมายแล้ว เดอ เซคโก (De Cecco, 1974) ยังได้แบ่งวิธีการสอนจากการวิเคราะห์การเรียนรู้แบบต่าง ๆ และแนะวิธีการสอน

1. การเรียนรู้ไว้ ได้แก่
2. การสอนแบบทักษะ
3. การสอนความรู้ทางภาษา
4. การสอนความคิดรวบยอด
5. การสอนหลักการ
6. การสอนแก้ปัญหา

การสอนประเภทต่าง ๆ ตามที่ เดอ เซคโก แนะนำไว้นี้เป็นการสอนแบบชี้นำ (Guided Discovery) ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตนเอง ควรมีครูแนะนำแนวทางให้ไปสู่ความรู้

ทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม

1. การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม โดยการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification) ตามทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning)

1.1 สารสำคัญ

ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำนี้ พัฒนาโดยนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ เบอร์ริส สกินเนอร์ (Burrhus F. Skinner) ทฤษฎีนี้อธิบายว่า พฤติกรรมของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงไปตามผลที่ได้รับจากการกระทำ ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมนั้น ซึ่งผลจากการกระทำนั้นมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ผลประเภทเสริมแรง (Reinforcer) ซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นมีอัตราเพิ่มขึ้น และผลประเภทถูกลงโทษ (Punisher) ลดลงหรือหมดไป (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2539) ดังนั้น เราจึงสามารถวางเงื่อนไข โดยใช้ตัวเสริมแรงหรือตัวลงโทษเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และลดหรือขจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาได้

1.2 วิธีการ (Weber, 1990)

วิธีการปรับพฤติกรรมมีขั้นตอนหลัก ๆ ดังต่อไปนี้ (สุรางค์ คุ้มตระกูล, 2530)

1.2.1 บังชี้หรือกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายให้ชัดเจน มีลักษณะเป็นพฤติกรรม

ที่สังเกตได้

1.2.2 ใช้แรงเสริมที่เหมาะสมและถูกหลักการ

1.2.2.1 ใช้ตัวเสริมแรงทางสังคม เช่น การให้การชมเชย ยกย่อง สนใจ

ให้เกียรติ เป็นต้น

1.2.2.2 ให้รางวัลเป็นสิ่งของ หรือใช้เบี้ย (Token) แลกกับสิ่งของที่ผู้ปรับพฤติกรรมได้ตามต้องการ

1.2.2.3 ให้ทำกิจกรรมที่ชอบ เช่น การอ่านหนังสือการ์ตูน การเล่นเกม ที่นักเรียนชอบ หรือใช้เพลง กิจกรรมให้นักเรียนได้เคลื่อนไหว มีส่วนร่วมให้มากที่สุด

1.2.3 ติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ปรับพฤติกรรม เมื่อมีพฤติกรรมที่ต้องการเกิดขึ้น ควรให้เสริมแรงเป็นครั้งคราว เพื่อให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม โดยใช้การกระจำค่านิยม (Values

Clarification)

1. สารสำคัญ แรทส์ (Raths, 1966) พัฒนาการจากแนวคิดนี้ โดยอธิบายว่า ค่านิยม เป็นสิ่งที่บุคคลเลือกยึดถือเป็นหลักหรือแนวทางในการดำรงชีวิตของตน บุคคลที่ไม่มีค่านิยมในการดำรงชีวิต มักจะเป็นคนที่มีลักษณะโหด ไม่แน่ใจ ตัดสินใจช้า หรือตัดสินใจไม่ได้ บางคนอาจมีลักษณะเฉื่อยชา เคืองกว้างล่องลอยทั้งนี้ เพราะบุคคลนั้นขาดหลักและอุดมการณ์ในการตัดสินใจในการดำรงชีวิตซึ่งจะต่างจากบุคคลที่มีค่านิยมที่ชัดเจนในการดำรงชีวิต บุคคลนั้นมักจะคิดและตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและเด็ดขาด มีความมั่นใจในตนเอง และมีเอกลักษณ์ของตนโดดเด่น แรทส์ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะตอบว่า ค่านิยมอะไรเป็นค่านิยมที่ควรปลูกฝังในบุคคล

2. วิธีการ วิธีการทำให้ค่านิยมกระจำ เป็นวิธีการในการช่วยให้บุคคลได้คิดพิจารณา และสำรวจค่านิยมของตนตามเกณฑ์ของค่านิยมแท้ ขั้นตอนของวิธีสอนแบบกระจำค่านิยม รายละเอียดดังแผนภาพที่ 14 ซึ่งสรุปวิธีการสอนแบบกระจำค่านิยมออกเป็นขั้นตอนทั้งสิ้น 6 ขั้นตอน (Hamilton & Ghatala 1994, pp. 74-320) ดังนี้

ภาพที่ 16 วิธีการสอนแบบกระจำจ้านิยม

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม โดยใช้หลักการสอนด้านจิตพิสัย (Affective Domain)

1. สำคัญ บลูม (Bloom, 1956) ได้กำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่จุดมุ่งหมายทางด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือด้านความรู้ความเข้าใจ จุดมุ่งหมายทางด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือด้านการปฏิบัติ การกระทำ และ จุดมุ่งหมายด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หรือด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และเจตคติ ทางด้าน จิตพิสัย บลูมได้จำแนกออกเป็น 5 ระดับ ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนสำคัญของการเกิดเจตคติและการพัฒนาลักษณะนิสัยได้ดังนี้

1) ขั้นการรับรู้ (Perceiving or Receiving) การที่บุคคลจะเกิดการพัฒนาลักษณะนิสัยใด ๆ ได้ บุคคลนั้นจะต้องมีโอกาสรับรู้และใส่ใจในสิ่งนั้น ๆ ก่อน

2) ขั้นตอนการตอบสนอง (Responding) แม้บุคคลได้รับรู้หรือเกิดความสนใจในสิ่งนั้นแล้ว แต่หากไม่มีโอกาสได้ตอบสนองต่อสิ่งนั้น ความสนใจนั้นก็จะไม่ได้รับการพัฒนาไปจนถึงระดับการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

3) ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing) หากบุคคลมีโอกาสดตอบสนองต่อสิ่งใดแล้ว ได้รับผลเป็นที่พึงพอใจ บุคคลนั้นก็จะเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น

4) ขั้นการจัดระบบ (Organizing) การที่บุคคลเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมใด ๆ แล้ว จะสามารถพัฒนาไปเป็นลักษณะนิสัยได้นั้น บุคคลนั้นจะต้องนำไปปฏิบัติ

หรือนำไปใช้ ในชีวิตของตน การจัดระเบียบหรือระบบในการปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมนั้น ๆ ในวิถีการดำรงชีวิตของตน

5) ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization) บุคคลที่สามารถปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยม ที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะพัฒนาถึงขั้นการเป็นลักษณะนิสัยของคน ซึ่งนับเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาด้านจิตพิสัย

2. วิธีการ การที่ปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมใด ๆ

ให้แก่บุคคลเพื่อให้เป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น สามารถทำได้โดย

- 1) จัดสิ่งเร้าให้บุคคลนั้นได้รับรู้ และเกิดความสนใจในเรื่องที่ต้องการปลูกฝัง
- 2) จัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ช่วยให้บุคคลนั้นได้มีการตอบสนองในเรื่องนั้น และเกิดความพึงพอใจ
- 3) ช่วยให้ผู้บุคคลเห็นคุณค่าของเรื่องนั้น โดยการช่วยให้เขาได้เห็นประโยชน์ ได้รับประโยชน์ หรือเกิดความพึงพอใจที่มากพอเพียง
- 4) ช่วยให้ผู้บุคคลนั้นมีโอกาสจัดระเบียบในเรื่องนั้นไปใช้ในระบบชีวิตของตน และให้การเสริมแรงอย่างเหมาะสม

ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวพุทธินิยม หรือพัฒนาการทางเขาวนปัญญา

หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีพัฒนาการทางเขาวนปัญญา เผยแพร่โดยของ เพียเจต์ (Jean Piaget) เจอโรม บรูเนอร์ (Jerome Bruner) และออซูเบล (David P. Ausubel) ได้อธิบายการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาโครงสร้างการรู้คิด (Cognitive Structure) และโครงสร้างการรู้คิดนี้ ย่อมสะสม ซ้ำซ้อนขึ้น ตามพัฒนาการของผู้เรียน โดยลักษณะการสอนในรูปแบบ discovery หมายถึงการสอนให้ผู้เรียนได้รับการแนะนำจากครูอย่างมีขอบเขตจำกัด หรือแทบจะ ไม่มีเลย เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้เรียนแก้ไขปัญหาและการสอนแบบ inquiry ซึ่งจะใช้กระบวนการทั้งหมดของ discovery บวกกับการตั้งคำถาม การตั้งสมมุติฐาน การวางแผนการทดลอง ตลอดจนการสังเคราะห์ และการแสดงให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่นการสอนในรูปแบบคำถามประเภท 20 คำถาม ซึ่งผลดีของการสอนในรูปแบบ discovery และ inquiry นั้น เกิดผลดีต่อผู้เรียน คือ ช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านความคิด

การเรียนรู้พฤติกรรมจากตัวแบบ (Bandura, 1977)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Gunter, Estes & Schwab, 1990, p. 36)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Learning Theory)

ซึ่งเป็นทฤษฎีของศาสตราจารย์เบนดูราแห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford) ประเทศ

สหรัฐอเมริกา แบนดูรา มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต หรือการเลียนแบบ (Bandura, 1963) จึงเรียกการเรียนรู้จากการสังเกตว่า “การเรียนรู้โดยการสังเกต” หรือ “การเลียนแบบ” และเนื่องจากมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ (Interact) กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวอยู่เสมอ แบนดูราอธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมในสังคม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน แบนดูรา (1969, 1971) จึงเปลี่ยนชื่อทฤษฎีการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) แต่ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น การเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Learning Theory) อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากแบนดูราพบจากการทดลองว่า สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ด้วยการสังเกต คือ ผู้เรียนจะต้องเลือกสังเกตสิ่งที่ต้องการเรียนรู้โดยเฉพาะ และสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้เรียนจะต้องมีการเข้ารหัส (Encoding) ในความทรงจำระยะยาวได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ผู้เรียนต้องสามารถที่จะประเมินได้ว่าตนเลียนแบบได้ดีหรือไม่อย่างไร และจะต้องควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ด้วย (Metacognitive) แบนดูรา (Bandura, 1986) จึงสรุปว่า การเรียนรู้โดยการสังเกตจึงเป็นกระบวนการทางารรู้คิดหรือพุทธิปัญญา (Cognitive Processes)

การเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบ (Observational Learning หรือ Modeling)

แบนดูรา (Bandura) มีความเห็นว่าทั้งสิ่งแวดล้อม และตัวผู้เรียนมีความสำคัญเท่า ๆ กัน แบนดูรา กล่าวว่า คนเรามีปฏิสัมพันธ์ (Interact) กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรายู่เสมอการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน พฤติกรรมของคนเราส่วนมากจะเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) สำหรับตัวแบบไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแบบที่มีชีวิตเท่านั้น แต่อาจจะเป็นตัวสัญลักษณ์ แบนดูราได้ให้ความแตกต่างของการเรียนรู้ (Learning) และการกระทำ (Performance) ถือว่าความแตกต่างนี้สำคัญมาก เพราะคนอาจจะเรียนรู้อะไรหลายอย่างแต่ไม่กระทำ แบนดูราได้สรุปว่าพฤติกรรมมนุษย์อาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท

1. พฤติกรรมสนองตอบที่เกิดจากการเรียนรู้ ผู้ซึ่งแสดงออกหรือกระทำสม่ำเสมอ
2. พฤติกรรมที่เรียนรู้แต่ไม่เคยแสดงออกหรือกระทำ
3. พฤติกรรมที่ไม่เคยแสดงออกทางการกระทำ เพราะไม่เคยเรียนรู้จริง ๆ

แบนดูราไม่เชื่อว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจะคงตัวอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และทั้งสิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน สรุปว่า “เด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวจะสร้างบรรยากาศก้าวร้าวรอบ ๆ ตัว จึงทำให้เด็กอื่นที่มีพฤติกรรมอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าวแสดงพฤติกรรมตอบสนองก้าวร้าว เพราะเป็นการแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่ก้าวร้าว” แบนดูรา (Bandura, 1977)

การเรียนรู้โดยการสังเกตหรือเลียนแบบ

เบนคูรากล่าวว่า การเรียนรู้ทางสังคมด้วยการรู้คิดจากการเลียนแบบมี 2 ขั้น คือ ขั้นแรกเป็นขั้นการได้รับมาซึ่งการเรียนรู้ (Acquisition) ทำให้สามารถแสดงพฤติกรรมได้ ขั้นที่ 2 เรียกว่าขั้นการกระทำ (Performance) ซึ่งอาจจะกระทำหรือไม่กระทำก็ได้ การแบ่งขั้นการเรียนรู้แบบนี้ทำให้ทฤษฎีการเรียนรู้เบนคูราแตกต่างจากทฤษฎีพฤติกรรมนิยมชนิดอื่น ๆ เบนคูรา (Bandura, 1977) ได้อธิบายกระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเรียนรู้โดยตัวแบบว่ามีทั้งหมด 4 อย่างคือ

1. กระบวนการความเอาใจใส่ (Attention)
2. กระบวนการจดจำ (Retention)
3. กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวอย่าง (Reproduction)
4. กระบวนการแรงจูงใจ (Motivation)

ในการพัฒนาการรับรู้ความสามารถตนเองนั้น Bandura เสนอว่ามีอยู่ด้วยกัน 4 คือ (Evans, 1989)

1. ประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จ (Mastery Experiences) ซึ่ง Bandura เชื่อว่าเป็นการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ในการพัฒนาการรับรู้ความสามารถตนเอง
2. โดยการใช้ตัวแบบ (Modeling) การที่ได้สังเกตตัวแบบแสดงพฤติกรรมที่มีความซับซ้อน และได้รับผลกระทบที่พึงพอใจ (Kazdin, 1974)
3. การใช้คำพูดชักจูง (Verbal Persuasion) เป็นการบอกว่าบุคคลนั้นมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จได้ การดั่งกล่าวนั้นค่อนข้างง่ายและใช้กันทั่วไปซึ่ง Bandura ได้กล่าวว่า การใช้คำพูดชักจูงนั้น ไม่ค่อยจะได้ผลนัก ในการที่จะทำให้คนเราสามารถที่พัฒนาการรับรู้ความสามารถตนเอง (Evans, 1989)
4. การกระตุ้นทางอารมณ์ (Emotional Arousal) การกระตุ้นทางอารมณ์มีผลต่อการรับรู้ความสามารถตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการของผู้เรียน

ทฤษฎีพฤติกรรมและพัฒนาการของวัยรุ่น

ความหมายของวัยรุ่น วัยรุ่น (Adolescence) วัยนี้เป็นวัยที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นระยะที่สำคัญที่สุดเพราะเป็น หัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต จึงมักมีผู้กล่าวว่า เป็นวัยวิกฤติกาล (Critical Period) หรือวัยแห่งพายุบูแคม (Storm and Stress) หรืออาจเรียกว่า วัยหนุ่มสาว (Youngster) วัยทีนเอจ (Teenages) และเยาวชน (Juvenile)

วัยรุ่น จะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการจากวัยเด็กเป็นวัยรุ่นใหญ่ นอกจากการเปลี่ยนแปลงภายในของร่างกายแล้ว ในด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา ก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว วัยรุ่นเป็นวัยที่สภาพร่างกาย สภาพอารมณ์ วุฒิต่างๆ ไม่คงที่ คือ อยู่ระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ วัยรุ่นต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งบางคนก็สามารถผ่านวัยรุ่นได้โดยไม่มีปัญหา แต่อีกหลายคนอาจประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต และไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น ระยะเวลาของวัยรุ่นนี้จึงเป็นระยะที่ผู้ใหญ่ต้องให้ความสนใจและช่วยเหลือประคับประคองให้เด็กได้ดำเนินชีวิตผ่านไปเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสมบูรณ์แบบทั้งร่างกายและจิตใจ (วรากรณ์ ตระกูลสถิตย์, 2543, หน้า 103)

โรเจอร์ (Rogers, 1972, pp. 212-213) กล่าวถึงความหมายของพัฒนาการเด็กวัยรุ่นว่าเป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมทุก ๆ ด้านของมนุษย์วัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย

ปรีชา วิหคโต (2542, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่น ว่าหมายถึงการเจริญเติบโตไปสู่วุฒิภาวะ นั่นคือ เป็นวัยเริ่มเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยยึดถือความพร้อมทางร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน มีอายุระหว่าง 12 – 21 ปี วัยนี้มีความเจริญเติบโตทางร่างกายอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและความรู้สึกนึกคิด มีพัฒนาการ ส่วนสูงและน้ำหนักแบบพุ่งขึ้น มีอารมณ์แบบพายุ บูแคม ยึดกลุ่มเพื่อนเป็นหลัก เริ่มมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศ มีสติปัญญาแบบเหตุผลเชิงนามธรรม ส่วนมากเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

สุชา จันทน์เอม (2540, หน้า 136) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่น (Adolescence) ไว้ว่าเป็นการเจริญเติบโตไปสู่วุฒิภาวะ คือเป็นวัยย่างเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยถือเอาจากความพร้อมทางด้านร่างกายหรือภาวะสูงสุดขีดของร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งในระยะนี้เป็นระยะที่ร่างกายมีการเจริญเติบโตเต็มที่

จึงพอสรุปได้ว่าวัยรุ่น เป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลง เป็นวัยแห่งการเสริมสร้างเพื่อนำไปสู่การมีวุฒิภาวะ เด็กวัยนี้จะมีความรู้สึกว่าอยากเป็นอิสระ คิดพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือตนเอง ต่อต้านผู้ใหญ่ อยากลอง อยากรู้ อยากทดลอง ได้เถียง ก้าวร้าว เป็นวัยที่ต้องเผชิญปัญหา มีปัญหาในการปรับตัว เกิดการขัดแย้งในใจ ตัดสินใจรวดเร็ว อารมณ์รุนแรง

ลักษณะของพัฒนาการเด็กวัยรุ่น วัยรุ่นมีลักษณะเด่นของพัฒนาการดังต่อไปนี้

1. เป็นวัยแห่งการเสริมสร้าง (Period of Reconstruction) ในวัยนี้ความเจริญเติบโตทางร่างกายจะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และจะค่อยๆ ช้าลงในตอนปลาย

2. เป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลง (Period of Transformation) ในวัยนี้เป็นวัยที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชีวิตของวัยรุ่นมากมาย ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และความรู้สึกนึกคิด

3. เป็นวัยที่มีความคิดอยากเป็นอิสระ (Period of Independence) โดยเริ่มคิดพึ่งพาตนเอง อยากเรียนรู้ความผิดพลาดด้วยตนเองมากกว่าที่จะเรียนรู้จากคำสั่งสอน ชอบโต้เถียงถ้าได้รับการขัดขวางอย่างรุนแรง มักมีความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ และหาทางออกในทางผิด ๆ เช่น หนีออกจากบ้าน

4. เป็นวัยที่ต้องเผชิญปัญหา (Period of Problem) โดยวัยนี้เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ซึ่งเรียกว่า วัยวิกฤต ปัญหาต่าง ๆ ในการปรับตัวมักเกิดขึ้นเสมอ มีการตัดสินใจอย่างรวดเร็ว วู่วาม แสดงออกทางด้านอารมณ์รุนแรง และรวดเร็ว อาจเรียกอีกอย่างว่า เป็นวัยพายุบูเคียมและความเครียด (Storm and Stress)

5. วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการบ้านที่มีความรัก ความอบอุ่น ต้องการบิดามารดาที่รักและอบรมเขาด้วยความเข้าใจ (สุชา จันทรเฒ, 2543, หน้า 63) ซึ่งสอดคล้องกับ หทัย ชิดานนท์ (2547, หน้า 57 - 60) พบว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพจิต และการปรับตัวที่สำคัญคือการขาดความอบอุ่นในครอบครัว ทำให้เด็กวัยรุ่นมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน

6. วัยรุ่นเป็นวัยที่ชอบอยู่เป็นกลุ่ม และต้องการการยอมรับจากเพื่อน วัยรุ่นมีการเลียนแบบพฤติกรรมและทัศนคติซึ่งกันและกัน วัยรุ่นที่คบเพื่อนเกรจะมีอัตราการทำผิดค่อนข้างสูง พฤติกรรมก้าวร้าวของวัยรุ่นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสรีระ การขาดความรัก ความอบอุ่นในครอบครัว

การแบ่งช่วงอายุของวัยรุ่น - การแบ่งช่วงอายุของวัยรุ่น ไม่ได้ยึดถือเป็นหลักเกณฑ์ตายตัวเสมอไป นักจิตวิทยา แบ่งไว้เพื่อสะดวกแก่การศึกษาเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้ว พัฒนาการของมนุษย์เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีได้หยุดเป็นช่วง ๆ ทำให้หลักเกณฑ์การแบ่งอายุแตกต่างกัน

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1986) ได้แบ่งวัยรุ่นออกเป็น 3 ระยะ คือ วัยรุ่นตอนต้น อายุระหว่าง 12 - 14 ปี วัยรุ่นตอนกลาง อายุระหว่าง 15 - 17 ปี และวัยรุ่นตอนปลายอายุระหว่าง 18 - 20 ปี

ในการวิจัยครั้งนี้ ศึกษาในกลุ่มวัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence) โดยเด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 15 - 18 ปี และเด็กชายจะมีอายุระหว่าง 17 - 19 ปี ซึ่งเป็นอายุที่ใกล้เคียงกับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 - มัธยมศึกษาปีที่ 6 (ช่วงชั้นที่ 4) ซึ่งเป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น สภาพแวดล้อมใหม่และมีผลต่อพัฒนาการทางสังคมของเด็ก โดยทั่วไปเด็กส่วนใหญ่จะคบเพื่อนที่มีรสนิยมคล้ายคลึงกัน หรือคนที่ถูกใจกัน เด็กเริ่มรู้จักปรับปรุงบุคลิกภาพเลียนแบบผู้ที่ตนยกย่อง ชอบทำสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เด็กที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง จะเป็นเด็กไวต่อความรู้สึก มีความกระวนกระวายใจต่อคำพูดที่กล่าวออกไป ซึ่งประยูรศรี มณีสร (2542, หน้า 54) กล่าวว่า วัยรุ่นตอนกลางนี้ เป็นช่วงที่ไม่มีความสุข วิตกกังวลสารพัดอย่าง แม้กระทั่งเรื่องไม่เป็นเรื่อง

และกังวลเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา ที่ไม่เป็นไปตามที่ตนเองปรารถนา ซึ่งจะเป็นเหตุให้เด็กวัยนี้เกิด
ความคับข้องใจ ปัญหาเหล่านี้จะทำให้เด็กวัยนี้หมดความสุข

พัฒนาการของวัยรุ่นตอนกลาง

พัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ที่สำคัญของวัยรุ่นมีดังนี้

1. พัฒนาการทางด้านร่างกาย (Physical Development) วัยรุ่นจะมีพัฒนาการทางด้าน
ร่างกายรวดเร็วมาก อัตราการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายนี้ ประมาณได้ว่าน้ำหนักเพิ่มขึ้นประมาณ
ร้อยละ 50 และส่วนสูงเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 25 วัยรุ่นส่วนใหญ่มุ่งความสนใจไปที่ตนเอง
พิจารณาลักษณะของตนที่เปลี่ยนแปลงไป ถ้าการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี สังคมยอมรับ วัยรุ่นจะ
สบายใจ แต่ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่เป็นที่พอใจของวัยรุ่น วัยรุ่นจะเกิดความวิตกกังวล

2. พัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคม (Personality and Social Development) วัยรุ่นจะ
มีความต้องการอย่างรุนแรงที่จะทำให้ตนเป็นที่ยอมรับนับถือของเพื่อน ๆ ในรุ่นเดียวกันมากกว่า
บุคคลวัยอื่น ซึ่งจะช่วยให้วัยรุ่นค้นหาเอกลักษณ์และบทบาททางเพศของตน จากการศึกษาถึงผล
ของแรงกดดัน การชักจูงของเพื่อน (Peer Pressure) ในเด็กอายุ 10 - 14 ปี พบว่า มากกว่าร้อยละ 50
ของวัยรุ่นที่ถูกคำชักชวนและแรงท้าทาย จูงใจจากเพื่อน

3. พัฒนาการทางด้านสติปัญญา (Intellectual Development) วัยรุ่น เป็นวัยที่มีพัฒนาการ
ทางด้านสติปัญญาที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สามารถคิดหาเหตุผลในด้านต่าง ๆ เพื่อหาทางแก้ปัญหา
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัยรุ่นจะมีความจำดี วิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี ลักษณะพัฒนาการของ
สติปัญญาของวัยรุ่น พอสรุปได้ดังนี้

3.1 เป็นวัยแห่งการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม และบุคคลรอบข้าง มีสมาธิดี มีการสังเกต
ลองกระทำหรือลองผิดลองถูกในการแก้ปัญหา

3.2 เป็นวัยแห่งการสร้างจินตนาการและทัศนคติที่คั่งงม เช่น ทัศนคติทาง
ประชาธิปไตย สังคม ค่านิยม

3.3 เป็นวัยแห่งการคิดอย่างมีเหตุผล มีความเชื่อมั่น มีระบบ พิจารณาใคร่ครวญ ตาม
แนวคิดที่เป็นหลักของตน มีความสามารถเรียนรู้ทักษะต่างๆ เป็นวัยที่เหมาะสมในการศึกษา พัฒนา
ความสามารถในทุกด้าน อีกทั้งยังเริ่มเข้าใจในสิ่งที่เพื่อนนามธรรมได้

3.4 เริ่มคิดถึงอนาคต และรู้จักสำรวจตนเองว่าเหมาะสมสำหรับอาชีพใด มีวิธีการ
ตัดสินใจในการคบเพื่อน การเข้าสังคมและการเลือกคู่ครอง

4. พัฒนาการทางอารมณ์ อารมณ์ของเด็กวัยรุ่น โดยทั่วไปมีลักษณะรุนแรงเปลี่ยนแปลง
ง่าย ไม่คงที่ และจะแสดงออกถึงความรู้สึกอย่างเปิดเผย อารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดกับวัยรุ่น มีแนวโน้มที่
จะเป็นอารมณ์ทุกข์มากกว่าอารมณ์สุข

พัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่น

ในระยะวัยรุ่น เด็กวัยรุ่นจะมีความเจริญเติบโตทางสมองถึงขีดเต็มที่ จึงสามารถคิดได้ในทุก ๆ แบบ และทุก ๆ แบบของวิธีคิด หากเด็กวัยรุ่นได้รับการศึกษาอบรมมาด้วยขั้นตอนที่ดี จะเป็นระยะที่เด็กจะแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ และเห็นความแตกต่างของเด็กวัยนี้ได้ชัดเจนกว่าวัยอื่น ๆ การเรียนรู้ในเรื่องยาก ๆ ที่เป็นเรื่องนามธรรม ที่ซับซ้อน เด็กก็จะสามารถเข้าใจได้ดี หากแต่คุณภาพของความคิดเด็กก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของสมอง พันธุกรรม สิ่งแวดล้อมที่เอื้อและไม่เอื้อต่อพัฒนาการทางความคิดของเด็ก

พัฒนาการทางความคิดตามแนวของเพียเจต์: ขั้น Formal Operation

เพียเจต์ได้สรุปผลการศึกษาเรื่องพัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่น โดยเรียกขั้นตอนนี้ว่า ขั้น Formal Operation ซึ่งเป็นช่วงวัยเด็กตอนกลาง เด็กได้ผ่านกระบวนการพัฒนาความคิดแบบจำแนกแยกประเภทเป็นหมู่พวก (Classification) การจัดเรียงลำดับกลุ่ม (Seriation) และการทรงสภาพเดิม (Conservation) เมื่อถึงวัยรุ่นก็จะก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาความคิดแบบเป็นเหตุผลเต็มที่ (Formal Operational Period) กล่าวคือในช่วงวัยรุ่น เด็กจะเริ่มพัฒนาความคิดเป็นรูปแบบชัดเจน ซึ่งมีลักษณะเด่น 4 ประการ คือ

1. การคิดแบบใช้ตรรกจากเงื่อนไขที่กำหนด (Proportional Logic)
2. การคิดแบบใช้เหตุผลเชิงสัดส่วน (Proportional Reasoning)
3. การคิดแบบแยกตัวแปรเพื่อสรุปผล (Isolation of Variables)
4. การคิดแบบใช้เหตุผลสรุปเป็นองค์รวม (Combinational Reasoning)

กระบวนการคิดแบบต่าง ๆ ในช่วงวัยรุ่น (Gormly & Brodzinsky, 1989, pp. 311-312)

1. รู้จักคิดเป็นเหตุเป็นผล ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ
2. รู้จักคิดแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Thinking) ซึ่งรวมถึงลักษณะคิดวิเคราะห์ (Analyzation) วิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) คิดอย่างมีระเบียบแบบแผน (Systematic Thinking)
3. รู้จักตัดสินใจในเรื่องยาก ๆ รวมทั้งการค้นหาข้อมูลมาใช้ประกอบการตัดสินใจ
4. มีความคิดรวบยอดเรื่องราวต่าง ๆ รวมทั้งการค้นหาข้อมูลมาใช้ประกอบการตัดสินใจ
5. เข้าใจและมีความคิดรวบยอดเรื่อง ทฤษฎี กฎ ระเบียบ วินัย จึงสามารถเข้าใจเรื่องเหล่านี้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
6. รู้คิดด้วยภาษาจากความคิดภายในมากขึ้น สามารถสร้างภาพความคิดในใจได้มากและซับซ้อน
7. รู้คิดด้วยภาพความคิดในใจ ทำให้สามารถคิดเรื่องนามธรรมที่ยาก ๆ ได้ ทำให้เกิดความรู้คิดเชิงตรรกศาสตร์

8. ขอบวิพากษ์วิจารณ์ ชอบทนายปัญหา มีอารมณ์มั่นคง กล้าสู้ปัญหาแก้ไขปัญหาชีวิต และเหตุการณ์ประจำวันได้ (Gormly & Brodzinsky, 1989, pp. 310-312)

ความคิดเกี่ยวกับ “ตน” ของเด็กวัยรุ่น (Gormly & Brodzinsky, 1989, pp. 313-315)

แนวคิดในการประเมินตน

การประเมินตนเองของวัยรุ่น หรือความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self Concept) มักมาจาก ความคิดเห็นหรือความรู้สึกที่บุคคลอื่นมีต่อตน ตนหรือ Self ของวัยรุ่นแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ “Abiding Self” “Transient Self” และ “Personal Fable”

“Abiding Self” คือลักษณะบุคลิกภาพภายนอกของวัยรุ่นที่เห็นง่าย เปลี่ยนแปลงง่าย เช่น รสนิยมในการแต่งตัว ทรงผม เพลง ฯลฯ

“Transient Self” คือลักษณะบุคลิกภาพในด้านสติปัญญา ความสามารถ ซึ่งเป็นโลกส่วนตัวของวัยรุ่น

“Personal Fable” เป็นส่วนของความคิดฝัน เป็นจินตนาการเกินความเป็นจริง ซึ่งจะใช้ การเขียนบันทึก (Diary) หรือบอกเล่าแก่เพื่อนสนิท การที่เด็กวัยรุ่นชอบอ่านนวนิยายเพื่อฝันหรือ การดูต่าง ๆ นั้นเป็นการสนองตอบแนวคิดด้านนี้ ซึ่งอาจติดตัวไปจนเป็นผู้ใหญ่

ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น

1. วัยรุ่นเป็นวัยกำลังเจริญเติบโต มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายอย่างรวดเร็ว การส่งเสริมให้เด็กได้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงในพัฒนาการของตนเอง และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น และ จัดปัญหาความกังวลใจของเด็ก
2. เพื่อหาทางช่วยเหลือ เพราะเด็กวัยรุ่นมีปัญหาหลายด้าน และเกิดความขัดแย้งภายในใจ เสมอเช่น ควรทำตามเพื่อนหรือทำตามผู้ใหญ่ดี
3. เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ ก่อนเข้าสู่ผู้ใหญ่ เด็กวัยนี้จะเริ่มสร้างปรัชญา อุดมคติของตน แต่เนื่องจากเด็กขาดประสบการณ์ ขาดความรู้ทำให้ผิดพลาดง่าย วัยนี้จึงเป็นวัยที่สำคัญ และการให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ เพื่อจะได้ให้แนวทางให้วัยรุ่นมีทัศนคติ มีวิจารณญาณในการตัดสินใจ เพื่อสร้างปรัชญาชีวิตที่ถูกต้องเป็นประโยชน์ต่อสังคม
4. ช่วยลดปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ความเสื่อมเสียจากการกระทำของเด็กที่มีปัญหา อันเนื่องมาจากการปรับตัวในช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยแห่งความเปลี่ยนแปลงมากในหลายด้าน
5. วัยรุ่นเป็นวัยที่มีความเพ้อฝัน คิดฟุ้งซ่าน ซึ่งอาจมีวิธีการแก้ปัญหาด้วยการถอยเข้าสู่โลกของตนเอง ถ้ามากเกินไปจะเกิดอันตราย เพราะเด็กไม่สามารถอยู่ในโลกของความเป็นจริงได้
6. ช่วยให้ผู้ใหญ่ทั้งพ่อแม่ ครู ผู้ปกครอง เข้าใจวัยรุ่น และช่วยจัดปัญหาความไม่เข้าใจกันในรอบครัว อันจะส่งผลในการช่วยแก้ไขปัญหาวัยรุ่น

ทฤษฎีในกลุ่มพลวัตทางจิต

พัฒนาการเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต ซึ่งจะมีแผนแผนและความเกี่ยวเนื่องกันไปตามลำดับ พัฒนาการจึงจำแนกความแตกต่างของบุคคลแต่ละวัย ดังนั้นในการศึกษาทำความเข้าใจลักษณะและพฤติกรรมของวัยรุ่น จึงควรจะเริ่มจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีของนักจิตวิทยาและนักศึกษาค้นคว้าในศาสตร์อื่นที่ได้ศึกษาและกล่าวถึงวัยรุ่นไว้ในแง่มุมต่าง ๆ แนวคิดทฤษฎีเหล่านี้จะช่วยให้อ่านเข้าใจว่าพฤติกรรมและลักษณะของวัยรุ่นนั้นเป็นอย่างไร โดยทฤษฎีที่ผู้วิจัยเลือกนำมาเสนอในบทนี้ส่วนใหญ่มักได้รับการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอในปัจจุบัน เมื่ออธิบายเกี่ยวกับพัฒนาการหรือพฤติกรรมของวัยรุ่น

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้เชื่อว่าจริยธรรมเป็นส่วนเดียวกันกับมโนธรรม (Superego or Conscience) จริยธรรมเกิดจากกระบวนการภายในของวัฒนธรรมหรือบรรทัดฐานของพ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูที่ถ่ายทอดสู่ตัวผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้รับเอาบุคลิกภาพ ค่านิยมบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของจริยธรรมในสังคมเหล่านั้นสู่ตนเอง ทำให้เกิดการถือตนตามอย่าง Identification ที่ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมา (Freud, 1944, p. 358) ลักษณะการปรับตัวของบุคคลตามทฤษฎีกลุ่มจิตวิเคราะห์ได้แก่

1. การเก็บกด (Repression)

เป็นกลไกที่ใช้การเก็บและกดความรู้สึกไม่สบายใจต่าง ๆ ลงไปสู่ระดับจิตใต้สำนึก นั่นคือในจิตสำนึกเราจะลืม หรือไม่รับรู้ในความไม่สบายใจนั้นเลย

2. การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization)

เป็นการหาเหตุผลเพื่อให้ความไม่สบายใจหรือความไม่พึงพอใจต่อสิ่งต่าง ๆ ของเราลดลง

3. การโทษผู้อื่น (Projection)

เป็นกลไกที่บุคคลโยนสิ่งที่รับไม่ได้ให้เป็นความผิดของผู้อื่น

4. การระบายอารมณ์กับสิ่งแทน (Displacement)

5. การฝันกลางวันหรือสร้างวิมานในอากาศ (Day dreaming or fantasy)

เป็นการจินตนาการหรือนึกคิดว่าตนสมประสงค์ในสิ่งที่ต้องการ

ทฤษฎีในกลุ่มปัญญานิยม หรือพุทธิปัญญา (Cognitive Development Theory)

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget, 1896 -1980)

เพียเจต์ได้ศึกษาถึงกระบวนการคิดทางด้านสติปัญญาของเด็กแรกเกิดจนถึงวัยรุ่น เป้าหมายของพัฒนาการคือ ความหมายที่จะคิดอย่างมีเหตุผลกับสิ่งที่เป็นนามธรรม ความสามารถ

ที่จะคิดตั้งสมมติฐานอย่างสมเหตุสมผล ความสามารถที่จะตั้งกฎเกณฑ์และการแก้ปัญหา การเรียนรู้ของเด็กเกิดจากกระบวนการใหญ่ ๆ ภายใน ตัวเด็ก 2 กระบวนการคือการจัดโครงสร้างทางความคิดภายใน (Organization) และการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptation) ซึ่งการปรับตัวประกอบด้วยกระบวนการ 2 กระบวนการคือ การดูดซึม (Assimilation) และการปรับเปลี่ยน (Accommodation) ในการที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งใด ๆ ในเบื้องต้น เด็กจะพยายามทำความเข้าใจประสบการณ์ใหม่ ด้วยการใช้ความคิดเก่า หรือประสบการณ์เดิมด้วยกระบวนการดูดซึม (Assimilation) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แต่เมื่อปรากฏว่าไม่สามารถทำความเข้าใจได้สำเร็จ เด็กจะเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เสียใหม่ด้วยกระบวนการปรับเปลี่ยน (Accommodation) จนสามารถผสมผสานความคิดใหม่นั้นให้กลมกลืนเข้ากันได้กับความคิดเก่า สภาพการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดความสมดุล (Equilibration) และสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเอง กระบวนการที่เด็กมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและทำให้เกิดสภาวะสมดุลนี้ จะนำไปสู่พัฒนาการทางสติปัญญาจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งจนถึงขั้นสูงสุด คือขั้นใช้ความสามารถทางสมองในการแก้ปัญหา (Operation)

ขั้นพัฒนาการทางร่างกาย และทางสติปัญญาของเพียเจต์ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นใหญ่ ๆ

ดังนี้

1. ระยะประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensory-Motor Stage) ช่วงอายุ 0-2 ปี เป็นช่วงวัยของการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย 6 ระยะคือ

ระยะที่ 1 แรกเกิดถึง 1 เดือน เป็นการแสดงพฤติกรรมที่เป็นลักษณะตอบสนองทางด้านร่างกาย เช่น การดูด การร้อง

ระยะที่ 2 อายุประมาณ 1-4 เดือน เด็กจะมีการดูดซึม (Assimilation) และการปรับเปลี่ยน (Accommodation) เด็กจะเริ่มหิวและเริ่มมอง

ระยะที่ 3 อายุประมาณ 4-8 เดือน เด็กเริ่มค้นพบกฎแห่งการกระทำ เช่น รู้ว่าเคาะแล้วจะมีเสียง เด็กจะเคาะซ้ำแล้วซ้ำอีก

ระยะที่ 4 อายุประมาณ 8-12 เดือน เด็กเริ่มเข้าใจเรื่องการคงอยู่ของวัตถุ

ระยะที่ 5 อายุประมาณ 12-18 เดือน เริ่มมีการทดลองและเริ่มเลียนแบบผู้ใหญ่

ระยะที่ 6 อายุประมาณ 18-24 เดือน เริ่มคิดเกี่ยวกับการกระทำสิ่งต่าง ๆ

แทนการกระทำ

2. ระยะความคิดก่อนเกิดปฏิบัติการ (Preoperational Stage) ช่วงอายุ 2-7 ปี เด็กวัยนี้ยังสามารถคิดย้อนกลับได้เพียงแต่เริ่มจะเข้าใจเรื่องการคงตัวของสารบ้าง และยังไม่สามารถใช้สติปัญญาต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ วัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 อายุ 2-4 ปี เรียกว่าระยะ Preconcept เพราะเป็นวัยที่ เด็กเริ่มมีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ แต่ยังไม่ สมบูรณ์และยัง ไม่มีเหตุผลความคิดความเข้าใจขึ้นอยู่กับกรูปร่างจากประสาทสัมผัสส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถให้เหตุผลได้

ระยะที่ 2 อายุ 4-7 ปี เรียกว่าระยะ Intuitive การคิดของเด็กเริ่มมีเหตุผลขึ้นบ้างแต่ก็ยังเป็นลักษณะการคิดจากการรับรู้มากกว่าความเข้าใจ เด็กเริ่มมีปฏิกริยากับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจอยากรู้ ซักถามและเริ่มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ เริ่มใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการคิด

3. ระยะปฏิบัติการคิดแบบรูปธรรม (Concrete Operational Stage) อายุ 7-11 ปี สามารถใช้สมมติอย่างมีเหตุผล รู้จักการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมได้ เข้าใจเรื่องราวคงที่ของสสารสามารถคิดย้อนกลับได้

4. ระยะปฏิบัติการคิดแบบนามธรรม (Formal Operational Stage) อายุ 11-15 ปี สามารถคิดอย่างมีเหตุผลกับปัญหาทุกชนิด สามารถแก้ปัญหาอย่างมีระบบระเบียบสามารถนำหลักการไปใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner, 2002) ได้ศึกษาถึงพัฒนาการเด็กภายใต้สาระของระบบความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาของเด็ก ทฤษฎีนี้ถือว่าสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้เป็นพลังงานเชื้อเพลิงของการพัฒนา ลักษณะรูปแบบสังคมตามทฤษฎีของบรอนเฟนเบรนเนอร์ในเชิงจิตศาสตร์นิเวศวิทยา สรุปได้ดังนี้

1. ระบบสังคมเล็ก (The Microsystem) เช่น ครอบครัว ห้องเรียน เป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดเด็กที่สุด
2. ระบบสังคมร่วม (The Mesosystem) เช่น การติดต่อกันระหว่างบ้านและโรงเรียน
3. ระบบสังคมภายนอก (The Exosystem) สามารถส่งผลกระทบต่อเด็กได้ เช่น ในการที่บิดามารดาของเด็กประสบเรื่องเลวร้ายจากที่ทำงานอาจส่งผลถึงพฤติกรรมปฏิบัติที่ไม่ดีต่อเด็กได้

4. สภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่กว้างออกไป (The Macrosystem)
ดังนั้นระบบของสังคมแต่ละระบบ มีความสำคัญต่อกันและมีผลต่อการพัฒนาเด็ก

ไวโกตสกี (Vygotsky, 2001) กล่าวว่าไว้ว่า เด็กจะเกิดการเรียนรู้พัฒนาสติปัญญา และทัศนคติเมื่อ มีการปฏิสัมพันธ์และทำงานร่วมกันกับคนอื่น ๆ

บรูเนอร์ (Bruner, 1969, pp. 98 -105) เชื่อว่าพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเกิดจากกระบวนการภายในอินทรีย์ (Organism) เป็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมเด็ก ซึ่งจะพัฒนาได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมของตัวเด็ก

จากแนวคิดพื้นฐานของนักการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นไปตามลำดับขั้นตอน อาทิ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ ทฤษฎีการเรียนรู้พัฒนาการคิดของบรูเนอร์ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของไวทซ์สไตน์ ทฤษฎีจิตพิสัยของบลูม (Benjamin S. Bloom, 1956) เป็นการพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ครู เพื่อน ที่มีสภาพเป็นกัลยาณมิตร

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมเป็นตัวการในการกำหนดเงื่อนไขทางสังคม (Social Contingency) ให้กับผู้เรียนตั้งแต่เกิด และดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ ทฤษฎีนี้มีความเชื่อเบื้องต้นดังนี้ (Skinner, 1971, pp. 101 - 128)

1. พัฒนาการทางจริยธรรมเกิดจากการเจริญเติบโต การพัฒนาของการคล้อยตาม กฎเกณฑ์จริยธรรมของสังคมทางด้านความประพฤติและอารมณ์มากกว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสมอง (Cognitive Structure Change)
2. แรงจูงใจพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมทางจริยธรรม ทุกจุดมีรากฐานมาจากความต้องการทางชีวภาพ หรือความต้องการรางวัลจากสังคม และการหลีกเลี่ยงการลงโทษ
3. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม
4. พื้นฐานทางจริยธรรม (Basic Moral Norm) ผู้เรียนขึ้นภายในจิตใจโดยมีสาเหตุมาจากกฎเกณฑ์ วัฒนธรรมภายนอก
5. สิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรมมากขึ้นเท่าใดขึ้นกับปริมาณของรางวัล การลงโทษ การห้าม และการเห็นแบบอย่างของพ่อแม่และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคม (Socializing Agent) (Bandura, 1997, pp. 31-39)

ทฤษฎีพัฒนาการทางพุทธิปัญญา (Cognitive Development Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มทฤษฎีนี้มีความเชื่อเบื้องต้นดังนี้ (Kohlberg, 1976, pp. 29-35)

1. พัฒนาการทางจริยธรรมมีโครงสร้างพื้นฐานทางพุทธิปัญญา (Cognitive) และมีองค์ประกอบทางการเลือกใช้เหตุผลทางจริยธรรม
2. แรงจูงใจเบื้องต้นเกี่ยวกับจริยธรรม คือ แรงจูงใจเกี่ยวกับการยอมรับ (Acceptance) การมีความสามารถ (Competence) การเคารพตนเองหรือเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ (Self-esteem Or Self Actualization) มากกว่าจะเป็นความต้องการทางกายหรือการลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับความกลัว

3. ลักษณะสำคัญของพัฒนาการทางจริยธรรม คือ พัฒนาการจะเป็นแบบสากลมีขั้นตอนเหมือนกันทุกวัฒนธรรมเพราะทุกวัฒนธรรมมีการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม มีการสวมบทบาท (Role Taking) และมีความขัดแย้งในสังคมซึ่งต้องการการบูรณาการทางจริยธรรม (Moral Integration) เช่นเดียวกัน

4. กฎและเกณฑ์ปกติเบื้องต้นของจริยธรรม เกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าเกิดจากการสร้างกฎเกณฑ์ภายในตัวเอง จึงไม่นิยมขั้นพัฒนาการภายในแต่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตน (Self) กับคนอื่น

5. สิ่งแวดล้อมมีผลต่อพัฒนาการทางจริยธรรม พิจารณาคุณภาพและขอบเขตทั่ว ๆ ไปของสิ่งเร้าทางพุทธิปัญญาและทางสังคม ตลอดช่วงการพัฒนาคูณภาพของผู้เรียนนักจิตวิทยาในกลุ่มทฤษฎีพัฒนาการทางพุทธิปัญญาที่สำคัญ ได้แก่ เพียเจต์ (Jean Piaget) และลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg)

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบิร์ก

ลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) เป็นนักจิตวิทยาชาวอเมริกันที่ค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการทางจิตวิทยาโดยเชื่อตามทฤษฎีของเพียเจต์ ที่ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมจะต้องพัฒนาการทางพุทธิปัญญา และให้ออกมาในรูปแบบของการตัดสินใจเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) มนุษย์ในสภาพปกติจะมีการพัฒนาการทางจริยธรรมหลายขั้นตอนจากอายุ 11 ปี ถึง 25 ปี (Kohlberg, 1976, pp. 29-35)

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องพัฒนาการทางจริยธรรมในตัวผู้เรียนและวัยรุ่น พบว่ามีรูปแบบ (Pattern) ของการพัฒนจริยธรรมตามลำดับเป็นขั้นตอนที่แน่นอน เหมือน ๆ กัน 6 ขั้น โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ ใหญ่ ๆ ดังตาราง 1 (Kohlberg, 1976, pp. 31- 36)

ตารางที่ 3 พัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ขั้นที่ 1 กระทำไปเพราะกลัวถูกลงโทษ (Obedience and punishment Orientation) อายุ 2 – 7 ปี ขั้นที่ 2 กระทำไปเพราะอยากได้รางวัลตอบแทน (Naively Ecistic Orientation) อายุ 7-10 ปี	1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level) อายุ 2-10 ปี
ขั้นที่ 3 กระทำไปเพื่อให้ผู้อื่นยอมรับตน (Good by Orientation) อายุ 10-13 ปี ขั้นที่ 4 กระทำไปตามกฎระเบียบของสังคม (Authority and Social Order Maintaining Orientation) อายุ 13-16 ปี ขั้นที่ 5 กระทำไปเพราะมีเหตุผลเบื้องหลัง (Contractual Legalistic Orientation) อายุ 16 ปีขึ้นไป ขั้นที่ 6 กระทำไปตามหลักสากลและความถูกต้อง (Conscience of Principle Orientation)	2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) อายุ 10-16 ปี 3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post Conventional Level) 16 ปีขึ้นไป

จากการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าในแต่ละทฤษฎีจะมีจุดมุ่งหมายเน้นที่แตกต่างกัน โดยพื้นฐานความเชื่อไปตามแนวความคิดของตนเอง ความสนใจความถนัดของตนเอง ทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพตลอดจนมีความสามารถ การงานและอาชีพตามควรแก่วัย

วิธีการสอนหรือพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม

สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

1. ระดับพัฒนาการทางจริยธรรม และขั้นตอนของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กให้ความเข้าใจว่า ผู้เรียนในช่วงอายุต่าง ๆ จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมไปตามลำดับขั้น และผู้เรียนในชั้นเรียนแต่ละคนอาจจะมีขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่เท่ากัน

2. พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลเกิดขึ้นได้จากการที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อม

3. ครูสามารถช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของผู้เรียนให้สูงขึ้นได้ โดยการช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมบ่อย ๆ และฝึกให้ผู้เรียนวิเคราะห์อภิปรายโต้แย้งกัน และตัดสินใจ โดยพิจารณาความเห็นรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคม

4. การจัดบรรยากาศในห้องเรียนให้เอื้อต่อผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น อภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาขัดแย้งเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับเพื่อน ๆ ได้อย่างเปิดเผย

ทฤษฎีของโคลเบอร์กบ่งว่า พัฒนาการทางจริยธรรมจะเป็นไปตามลำดับขั้นจากต่ำไปหาสูง จะข้ามขั้นไม่ได้ ขั้นพัฒนาการเหล่านั้น ได้แก่

1) **ขั้นการเชื่อฟังและการลงโทษ** โดยในขั้นนี้เด็กจะตัดสินใจว่าการกระทำใดถูกหรือผิด ควรทำหรือไม่ควรทำ จากผลของการกระทำนั้น นั่นคือหากการกระทำใด ทำแล้วถูกลงโทษแสดงว่าเป็นการกระทำที่ผิดหรือไม่ควรทำ ดังนั้นเด็กจึงยอมเชื่อฟังคำสั่งของผู้ใหญ่เพราะกลัวการถูกลงโทษ

2) **ขั้นผลประโยชน์ และการแลกเปลี่ยน** ในขั้นนี้การตัดสินใจผิดของการกระทำจะอยู่ที่ผลประโยชน์ที่บุคคลนั้นจะได้รับ หากกระทำสิ่งใดแล้วได้รับรางวัลหรือได้รับสิ่งที่น่าพึงพอใจ เด็กก็จะตัดสินใจว่าเป็นการกระทำที่ถูกหรือควรทำ

3) **ขั้นความคาดหวังและการยอมรับของผู้อื่น** การตัดสินใจว่าสิ่งใดควรทำสำหรับขั้นนี้จะอยู่ที่ความคาดหวังหรือการยอมรับของผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นผู้ใกล้ชิดหรือกลุ่มเพื่อนก็ได้

4) **ขั้นกฎและระเบียบ** การตัดสินใจว่าการกระทำถูกผิดควรทำหรือไม่ควรทำ สำหรับขั้นนี้บุคคลจะใช้กฎและระเบียบของสังคมเป็นบรรทัดฐาน

5) **ขั้นสัญญาสังคมหรือหลักการแห่งสิทธิประโยชน์** การตัดสินใจการกระทำของขั้นนี้จะคำนึงถึงข้อตกลงร่วมกัน การส่งผลกระทบต่อบุคคลส่วนใหญ่ในสังคม และความชอบธรรมตามสิทธิประโยชน์ของทุกฝ่าย

6) **ขั้นหลักการคุณธรรมสากล** ซึ่งถือเป็นขั้นพัฒนาการสูงสุด บุคคลที่มีพัฒนาการการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นนี้จะตัดสินใจการกระทำว่าถูกผิด ควรทำ ไม่ควรทำ โดยใช้มาตรฐานที่อยู่บนพื้นฐานของหลักการแห่งสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากล

จากขั้นพัฒนาการทั้ง 6 โคลเบอร์กเชื่อว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอายุ โดยเด็กอายุก่อน 7 ปี มักจะให้เหตุผลเชิงจริยธรรม อยู่ในขั้นที่ 1 เด็กอายุประมาณ 7 – 10 ปี มักจะให้เหตุผลในขั้นที่ 2 เด็กวัยรุ่นตอนต้นส่วนใหญ่จะให้เหตุผลอยู่ในขั้นที่ 3 และเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นตอนกลางจะเริ่มมีการให้เหตุผลในขั้นที่ 4 (กุญชร ค้าขาย, 2542, หน้า 66) และผลจากการศึกษาวิจัยจำนวนมากพบว่า

ผู้ใหญ่มักจะให้เหตุผลในขั้นที่ 4 และมีส่วนหนึ่งที่ทำให้เหตุผลอยู่ในขั้นที่ 5 และมีน้อยมากที่จะให้เหตุผลในขั้นที่ 6 ประเด็นการค้นพบนี้ทำให้มีการอธิบายว่า อาจเป็นไปได้ว่าการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่ 5 และขั้นที่ 6 นั้น เป็นสิ่งที่ยากแก่การอธิบายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขั้นที่ 6 โคลเบอร์เองก็ยอมรับว่าขั้นที่ 6 อาจจะเป็นเพียงขั้นในอุดมคติเท่านั้น

ทฤษฎีกลุ่มการเรียนรู้จากสังคมและสิ่งแวดล้อม

ทฤษฎีสำคัญ ๆ ที่กล่าวเน้นในปัจจัยอิทธิพลจากการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมและสังคม ต่อพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้แก่ ทฤษฎีของฮาวิกเฮิสต์ ทฤษฎีของแบนคูรา และทฤษฎีของบรอนเฟนเบรนเนอร์

1. ทฤษฎีของฮาวิกเฮิสต์

ฮาวิกเฮิสต์ (Robert Havighurst) เป็นนักสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก สหรัฐอเมริกา เขาได้นำเสนอทฤษฎีที่ว่าด้วยงานพัฒนาการที่เป็นลักษณะสำคัญของแต่ละวัย ซึ่งจะต้องผ่านการประสานสัมพันธ์กันให้ลงตัวระหว่างความต้องการของแต่ละบุคคลกับเป้าประสงค์ของสังคม งานพัฒนาการ หมายถึง ความรู้ เจตคติ ทักษะ และการปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จในชีวิต สำหรับงานพัฒนาการ หรือลักษณะที่พึงมีพึงเป็นในวัยรุ่นตามแนวคิดของฮาวิกเฮิสต์ได้แก่ (Rice, 1999, pp.34 – 35)

1.1 การยอมรับในลักษณะทางกายของตนและใช้ร่างกายให้เกิดประสิทธิภาพ วัยรุ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างรวดเร็วเข้าสู่การมีวุฒิภาวะทางเพศ วัยรุ่นจึงจำเป็นต้องเข้าใจการเจริญเติบโต พร้อมทั้งเรียนรู้การดูแลร่างกายตนเองและรู้จักการใช้ร่างกายอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 สามารถปฏิบัติตนได้ตามบทบาทแห่งความเป็นเพศชายเพศหญิง ความแตกต่างระหว่างเพศ ทำให้เกิดความแตกต่างกันได้หลายอย่างในพฤติกรรม และบทบาท วัยรุ่นควรเรียนรู้ว่าการเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายควรปฏิบัติตนอย่างไร

1.3 สามารถสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนทั้งสองเพศได้ วัยรุ่นควรเรียนรู้การปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อเพศตรงข้าม สามารถร่วมกิจกรรม ร่วมงาน กับเพื่อนฝูง ทั้งเพศเดียวกัน และเพื่อนต่างเพศได้

1.4 เป็นอิสระทางอารมณ์ความรู้สึกจากพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ วัยรุ่นจะต้องเรียนรู้การไม่ยึดติดอยู่กับการพึ่งพิงผู้ใหญ่ รู้จักที่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง

1.5 การเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพ วัยรุ่นควรตัดสินใจเลือกได้ว่าตนควรประกอบอาชีพอะไรดี และมีการเตรียมพร้อมสำหรับการเข้าสู่อาชีพนั้น ๆ

1.6 การเตรียมตัวสำหรับการมีคูครองและชีวิตครอบครัว โดยวัยรุ่นควรมีเจตคติที่ดีต่อการแต่งงาน การมีครอบครัว ได้รับการพัฒนาทักษะทางสังคมที่จำเป็นต่อการนำพาชีวิตครอบครัวให้เป็นสุข

1.7 การปฏิบัติตนในฐานะของการเป็นพลเมืองดี วัยรุ่นควรมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตนในบทบาทแห่งการเป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติได้

1.8 การมีค่านิยมและคุณธรรมสำหรับชีวิต วัยรุ่นเป็นวัยที่กำลังแสวงหาอุดมการณ์ของชีวิตที่ตนจะยึดถือ หากเขาได้เรียนรู้ค่านิยมและคุณธรรมที่เหมาะสมจากสังคม เขาก็จะมีทางเลือกแห่งชีวิตที่ดีงาม นำพาให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม

2. ทฤษฎีของเบนดูรา Bandura (1986, pp. 450-459)

แบบดูรา (Albert Bandura) นักจิตวิทยาชาวแคนาดาได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคม โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ของบุคคลว่าการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องพิจารณาในแง่ของการแสดงออก (Performance) เท่านั้น เพียงแค่ได้มาซึ่งความรู้ใหม่ก็ถือว่าเกิดการเรียนรู้แล้ว แนวคิดหลักของทฤษฎีนี้ประกอบด้วย

2.1 การเรียนรู้จากการสังเกต โดยการเรียนรู้ของคนเรา คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง แบบดูราแบ่งตัวแบบออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1.1 ตัวแบบที่เป็นบุคคลจริง คือตัวแบบที่บุคคลได้มีโอกาสสังเกตหรือปฏิสัมพันธ์โดยตรง เช่น พ่อ แม่ ครู ญาติพี่น้อง เพื่อน และผู้คนอื่น ๆ ในสังคมที่ผู้สังเกตได้พบเห็น ตัวแบบนี้นี้อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าตัวแบบทางพฤติกรรม (Behavior model) เนื่องจากเป็นตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมให้ผู้สังเกตเห็นโดยตรง

2.1.2 ตัวแบบสัญลักษณ์ คือตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ วัสดุทัศน สิ่งพิมพ์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

2.1.3 ตัวแบบในรูปคำสอน เป็นตัวแบบที่เป็นการพูดหรือบอกทางวาจา หรือคำสอนในภาษาเขียน ตัวแบบนี้หากใช้ควบคู่กับตัวแบบทางพฤติกรรมทั้งหลายก็จะเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น

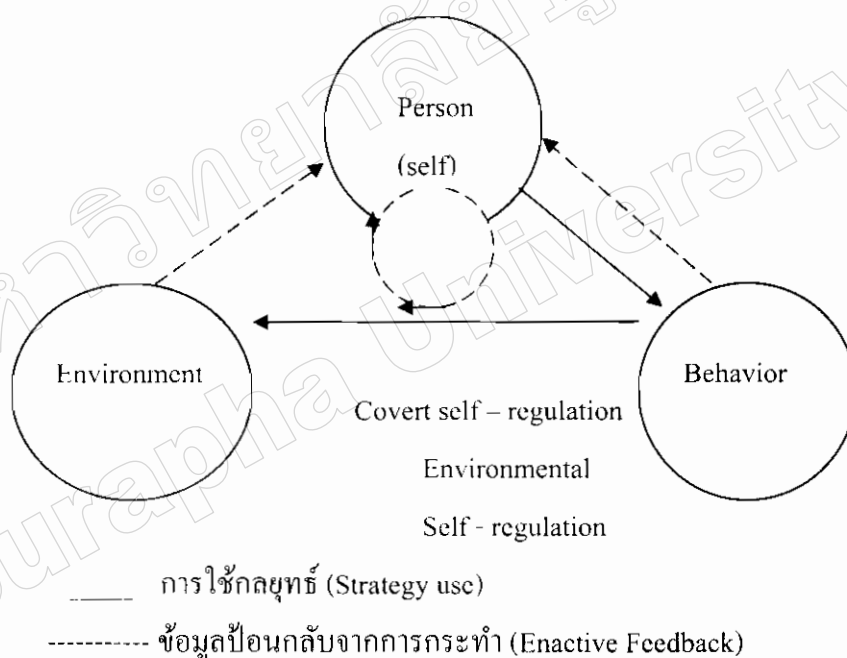
2.2 การกำกับตนเอง แบบดูรามีความเชื่อว่า พฤติกรรมของคนเรานั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเสริมแรง การลงโทษ หรือจากปัจจัยภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีปัจจัยภายในของบุคคลนั้นด้วย

2.3 กลยุทธ์การเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรมโดยทฤษฎีการกำกับตนเอง

Bandura (1986, p. 454) กล่าวว่า “การใช้กลยุทธ์การเรียนรู้โดยการกำกับตนเองของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะการใช้กลยุทธ์ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ที่จะช่วยให้ตนเองมีการรับรู้ถึง

ความรู้ความสามารถของตนเอง ความรู้นี้จะกลับไปใช้ในการเลือกกลยุทธ์และลงมือกระทำตามกลยุทธ์ต่อไปอีก”

Zimmerman (1989, p. 330) กล่าวถึงทฤษฎีปัญหาทางสังคมว่า การกำกับตนเองมีปัจจัยที่เป็นสาเหตุอยู่ 3 ประการคือ บุคคล สิ่งแวดล้อม และพฤติกรรม การเรียนรู้โดยการกำกับตนเองมิได้เกิดจากระบวนการภายในตัวบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ในสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในด้านพฤติกรรมด้วย และขณะเดียวกันปัจจัยด้านบุคคล สิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน (Reciprocal) ดังแผนภาพของซิมเมอร์แมนต่อไปนี้

ภาพที่ 17 การวิเคราะห์อิทธิพลซึ่งกันและกันระหว่างปัจจัยของการกำกับตนเอง

Zimmerman และ Martinez - Pons (1986, pp. 614 - 628; 1988, pp. 284 - 290) ได้ให้ความหมายของกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้โดยการกำกับตนเอง จากผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลยุทธ์การเรียนรู้การกำกับตนเองที่ผู้เรียนใช้อยู่ตามธรรมชาตินั้นมี 14 กลยุทธ์ได้แก่

1. การประเมินตนเอง (Self - evaluation)
2. การจัดระบบและการแปลงรูป (Organizing and transforming)
3. การตั้งเป้าหมายและการวางแผน (Goal Setting and planning)

4. การแสวงหาข้อมูล (Seeking information)
5. การบันทึกและตรวจสอบ (Keeping record and Monitoring)
6. การจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Structuring)
7. การให้ผลกรรมแก่ตนเอง (Self – Consequences)
8. การฝึกซ้ำและการจำ (Rehearsing and Memorizing)
9. การแสวงหาความช่วยเหลือจากเพื่อน (Seeking peer Assistance)
10. การแสวงหาความช่วยเหลือจากครู (Seeking teacher Assistance)
11. การแสวงหาความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ (Seeking adult Assistance)
12. การทบทวนแบบฝึกหัด (Review test)
13. การทบทวนสมุดบันทึก (Review notes)
14. การทบทวนตำรา (Review text)

เป้าหมายของกลยุทธ์ที่ผู้เรียนจะทำการสังเกตตนเอง ตัดสินตนเอง และมีปฏิริยาต่อการรับรู้ความก้าวหน้าของตนเอง Schunk (1994, pp. 75-99) ได้อธิบายถึงระบบของกระบวนการเรียนรู้โดยการกำกับตนเอง ไว้ว่า การสังเกตตนเอง (Self- Observation) ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ประการคือ การตั้งเป้าหมาย (Goal Setting) และการเตือนตนเอง (Self – Monitoring) และการเตือนตนเองนั้น สามารถใช้ได้กับพฤติกรรมทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมภายในหรือภายนอก และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การลดพฤติกรรมการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ (Lipinski, Black, Nelson, & Ciminero, 1975; McFall, 1977) การลดพฤติกรรมการก่อวินในชั้นเรียน (Boldstad & Johnson, 1972) การลดการพูดเสียงดังและพฤติกรรมก้าวร้าว (Lovitt, 1973) เป็นต้น

2.3 การรับรู้ความสามารถของตน เป็นการตัดสินใจความสามารถของตนเองว่าจะสามารถกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้หรือไม่ ในระดับใด ซึ่งการรับรู้ความสามารถของตนเองนี้มีผลต่อการกระทำของบุคคล โดยหากบุคคลมีความเชื่อว่า เขาสามารถที่จะกระทำสิ่งนั้น ๆ ได้ เขาก็จะพยายามกระทำสิ่งนั้น

ทฤษฎีของบรอนเฟนเบรเนอร์

บรอนเฟนเบรเนอร์ (Urie Bronfenbrenner quoted in Santrock, 2001, pp. 48 – 49) ได้เสนอทฤษฎีสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Ecological Theory) ซึ่งมีแนวคิดว่าการพัฒนาของเด็กวัยรุ่นได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหมดสามารถจัดเป็นระบบได้ดังนี้

1. ระบบจุลภาค ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน และเพื่อนบ้าน หน่วยทางสังคมในระบบนี้เป็นสิ่งที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยตรง

2. ระบบเกี่ยวเนื่อง เป็นการส่งผลเกี่ยวโยงระหว่างกันของสิ่งแวดล้อมทางสังคมในระบบจุลภาค เช่น เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง ประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากครอบครัว

3. ระบบภายนอก เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอื่น ๆ ซึ่งวัยรุ่นไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง แต่สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวัยรุ่น

จากแนวคิดของบรอนเฟนเบรนเนอร์เป็นการมองพฤติกรรมและพัฒนาการของวัยรุ่นในแง่มุมของการได้รับอิทธิพลจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคมทั้งระบบ

ศาสนาและจริยธรรมในทัศนะของนักวิชาการตะวันตก (Anderson, 1989, pp. 8-19)

จริยธรรมและศาสนาเป็นสิ่งที่แยกกัน ได้ยาก ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและจริยธรรมจึงสัมพันธ์กันดังนี้

1. ศาสนามีพื้นฐานจริยธรรมที่บ่งชี้ความดี ความงาม ความถูกต้อง บุญกุศลเป็นแก่นสารของศาสนาที่ศาสนานำมาประกอบเป็นหลักธรรมคำสอน ศาสนากำหนดมาตรฐานความประพฤติเรียกว่า จริยธรรม ออกมาเป็นข้อปฏิบัติ และเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมบุคคล

2. ศาสนาและจริยธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่สามารถวิเคราะห์แยกแยะรายละเอียดออกจากกันได้

3. ศาสนาอาจเสื่อมเพราะขาดการปฏิบัติอย่างจริงจังของ ศาสนิกชน แต่จริยธรรมเป็นคุณค่าที่ถาวร ไม่มีสิ่งใดลบหลู่ได้

4. จริยธรรมมีรายละเอียดปลีกย่อย สามารถใช้วิเคราะห์เหตุผล ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร ได้หลายทางตามสภาพเหตุการณ์แวดล้อม ทำให้ยุ่งยากแก่การตัดสินใจว่าสิ่งใดมีจริยธรรมมากน้อยเพียงใด ศาสนาจึงเป็นกฎที่ใช้ตัดสิน สร้างระเบียบวินัยขึ้นในสังคมได้ดีกว่าจริยธรรม

5. ความสัมพันธ์ของศาสนาและจริยธรรมนำไปสู่การปลูกฝังลักษณะที่ดีในจิตใจของบุคคล สร้างสันติสุขขึ้นในโลก ทำให้คนมีความรักความเมตตา กรุณา มีการให้อภัย ปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจและปรารถนาดี

6. ศาสนาและจริยธรรมปรัชญาคุณธรรมเป็นแก่นสาร เช่นเดียว ดีความว่าศาสนา คือ ความต่อเนื่องของคุณธรรมที่มีพื้นฐานมาจากอำนาจปาฏิหาริย์ จริยธรรม คือ คุณค่าที่สรรสร้าง ความบริสุทธิ์สมบูรณ์ให้แก่บุคคลและสังคม

จึงสรุปได้ว่า ศาสนาเป็นพื้นฐานอันดีงามของจริยธรรม ศาสนามีจริยธรรมเป็นเครื่องแสดงออกส่วนจริยธรรมก็เป็นการแสดงออกให้ศาสนาปรากฏ ศาสนาและจริยธรรมต่างทำหน้าที่ควบคู่กันไป (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, 2520, หน้า 26) ดังนั้นการศึกษาเรื่องของศาสนา จริยธรรมจึงมักจะถูกกล่าวถึงควบคู่กันไป

ลอค (Locke, 1632-1704) มีความเห็นว่าผู้เรียนที่เกิดมาเปรียบเสมือนผ้าขาว ประสพการณ์และสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่จะเป็นพื้นฐานในการโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไป

รูสโซ (Rousseau, 1712-1778) เป็นนักปรัชญาที่วางรากฐานการศึกษาโดยให้ความสำคัญต่อความเจริญเติบโตและการพัฒนาผู้เรียน คือ ต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนตามที่ผู้เรียนควรจะเป็น รูสโซเป็นผู้นำในด้านการพัฒนาผู้เรียนและนวัตกรรมใหม่สำหรับผู้เรียน

เปสตาลอตซ์ (Pestalozze, 1746-1827) เป็นผู้ที่สนใจในการศึกษา ได้พัฒนาการเรียนการสอนแบบบูรณาการ สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องให้อิสระในการเรียนรู้แก่ผู้เรียนมากกว่าการบังคับหรือการใช้คำสั่งกับผู้เรียน เปสตาลอตซ์มีความเชื่อว่าผู้เรียน ต้องได้รับการฝึกฝนและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์สัมผัสทั้ง 5 ครุที่ดีคือครูที่สอนและพัฒนาตัวผู้เรียน ไม่ใช่พัฒนาวัสดุและอุปกรณ์ และจะต้องมีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ดิวอี้ (Dewey, 1859-1952) เป็นนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงมากในสหรัฐอเมริกา มีอิทธิพลต่อนักการศึกษาต่อมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้คิดทฤษฎีการเรียนรู้ อันเป็นทฤษฎีที่รู้จักกันโดยทั่วไป เน้นการให้ความสำคัญกับผู้เรียน child-centered ผู้เรียนเรียนรู้จากการกระทำ สื่อมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน เพราะช่วยพัฒนาด้านสติปัญญา

ไวทสกีสกี (Vygotsky, 2001) กล่าวว่า ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้พัฒนาสติปัญญาและทัศนคติเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์และทำงานร่วมกันกับคนอื่น ๆ เช่น ผู้ใหญ่ ครู เพื่อน บุคคลเหล่านี้จะให้ข้อมูลสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์และการทำงานร่วมกัน

บรูเนอร์ (Bruner, 1969, pp. 98-105) เชื่อว่าพัฒนาการและการเรียนรู้ของผู้เรียนเกิดจากกระบวนการภายในอินทรีย์ (Organism) เป็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมผู้เรียน ซึ่งจะพัฒนาได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่จัดให้รอบตัวของผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยลักษณะ 4 ข้อ คือ แรงจูงใจ (Motivation) โครงสร้าง (Structure) ลำดับขั้นความต่อเนื่อง (sequence) และการเสริมแรง (Reinforcement) บรูเนอร์แบ่งขั้นพัฒนาการคิดในการเรียนรู้ของมนุษย์ออกเป็น 3 ขั้นด้วยกัน ซึ่งคล้ายคลึงกับขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ ได้แก่

1. ขั้นการกระทำ (Enactive Stage) ผู้เรียนเรียนรู้จากการกระทำและการสัมผัส
2. ขั้นคิดจินตนาการหรือสร้างมโนภาพ (Iconic Stage) ผู้เรียนเกิดความคิดอยากรับรู้ตามความเป็นจริง และการคิดจากจินตนาการด้วย
3. ขั้นใช้สัญลักษณ์และคิดรวบยอด (Symbolic Stage) ผู้เรียนเริ่มเข้าใจเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวและพัฒนาความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็น

ความรู้เรื่องการพัฒนาแบบ กลยุทธ์การสอนพุทธศาสนา

ความหมายรูปแบบการเรียนการสอน (Benjamin S. Bloom, 1956)

รูปแบบโดยทั่วไปมีความหมายในด้านความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะของแผนผังไดอะแกรม หรือแผนภาพ สำหรับรูปแบบการสอน (Model of Teaching) เป็นโครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องมีองค์ประกอบดังนี้

1. มีปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อถือเป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักของรูปแบบการสอนนั้น ๆ
2. มีการบรรยายและอธิบายสภาพหรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักการที่ยึดถือ
3. มีหลักการจัดระบบ คือ มีการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายของระบบหรือกระบวนการนั้น ๆ
4. มีการอธิบายหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ อันจะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนนั้น ๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

รูปแบบการเรียนการสอนจึงหมายถึงแบบแผนการสอนที่มีกระบวนการที่วางไว้อย่างเป็นระเบียบ โดยมีการจัดองค์ประกอบในการสอนที่มีหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการ วิธีสอน (Teaching) ฯลฯ เพื่อให้ผู้เรียนได้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบการสอนนั้น (Hosford, 1973, p. 34; Snelbecker, 1994, p. 12)

รูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นสากล (Benjamin S. Bloom, 1956)

รูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นสากลได้จัดประเภทตามลักษณะของวัตถุประสงค์เฉพาะหรือเจตนารมณ์ของรูปแบบตามแนวคิดของบลูม จัดออกเป็น 5 หมวดดังนี้

1. รูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งหมายช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระต่าง ๆ ซึ่งเนื้อหาสาระนั้นอาจจะอยู่ในรูปของข้อมูล ข้อเท็จจริง มโนทัศน์ หรือความคิดรวบยอด
2. รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาด้านจิตพิสัย (Affective Domain) เป็นรูปแบบที่มุ่งช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความรู้สึก เจตคติ ค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์
3. รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาด้านทักษะพิสัย (Psycho-Motor Domain) เป็นรูปแบบที่มุ่งช่วยพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในด้านการปฏิบัติ การกระทำหรือการแสดงออกต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต้องใช้หลักการ วิธีการ ที่แตกต่างไปจากการพัฒนาทางด้านจิตพิสัยหรือ

พุทธพิธี เช่น รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวจัดการพัฒนาทักษะปฏิบัติของซิมป์สัน (Simpson)

4. รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาทักษะกระบวนการ (Process Skills) รูปแบบนี้เกี่ยวข้องกับทักษะกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิธีดำเนินการต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นกระบวนการทางสติปัญญา และทักษะ (Gagne & Briggs, 1974, pp. 53-69)

5. รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นบูรณาการ (Intergration) เป็นรูปแบบที่พัฒนาการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้การบูรณาการทั้งทางด้านเนื้อหาสาระและวิธีการ รูปแบบในลักษณะนี้กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก เพราะมีความสอดคล้องกับหลักทฤษฎีทางการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนารอบด้าน หรือการพัฒนาเป็นองค์รวม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาใช้ในการเรียนการสอน

แสง จันทร์งาม (2540, หน้า 55) ได้ศึกษาเรื่องการนำวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าสมัยพุทธกาล ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสอนที่มีลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “ปาฏิหาริย์” มีรายละเอียดคือ กระบวนการสอนในเชิงอิทธิปาฏิหาริย์นี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงพอใจที่จะให้สาวกของพระองค์มุ่งเน้นการสอนรูปแบบนี้มากนัก อาจจะทำให้ยึดเพียงเปลือกนอก และไม่อาจทำให้นักเรียนบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพานได้ ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงให้การสนับสนุนและยอมรับกระบวนการสอนแบบอนุศาสนียปาฏิหาริย์ (คือการกล่าวอ้างในการสอน) เพราะการสอนในรูปแบบนี้สามารถนำบุคคลไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งภายนอกและภายในได้อย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง

คุณฐิติ สัตตวรารักษ์ (2542, หน้า 69) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา ในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรม ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ผลการวิจัยปรากฏว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาหรือเบญจศีลและฆราวาสธรรมของนักเรียนจากวิธี สอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สาโรช บัวศรี (2541, หน้า 641) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาผลการสอนด้วยวิธีการสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ ในการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งรวบรวมและพิมพ์โดยสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ผลการวิจัยปรากฏว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรูปในเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรมของนักเรียนที่สอนโดยขั้นทั้งสี่ของอริยสัจกับวิธีสอนตามคู่มือของหน่วย

ศึกษานิเทศก์ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติแต่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังจากการทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

พระมหาโสฬส แก่นจักร (2544, บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า การดำเนินการศึกษาศึกษาเรื่องเทคนิคการสอนโดยการตอบปัญหา เป็นเทคนิคการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาที่ต้องการรู้มากยิ่งขึ้นในส่วนของผู้สอนนั้นเทคนิคการสอนแบบตอบปัญหาสามารถใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์พื้นฐานความรู้ของผู้เรียน และประเมินผลการสอนได้ด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้สอนที่จะเลือกสรรวิธีการสอนและหัวข้อที่ต้องการจะสื่อ เทคนิคการสอนโดยการตอบปัญหาเป็นวิธีการหนึ่ง ที่มีมากในผลงานการสอนของพุทธองค์

ปราณี สมสกุล (2538, บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่ เรียนโดยการสอนคิดแบบโยนิ โสมนสิการ กับการสอนตามคู่มือครู กลุ่ม ตัวอย่างเป็นนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 80 คน กลุ่มทดลอง 40 คนและกลุ่มควบคุม 40 คน ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การวิจัยในต่างประเทศเกี่ยวกับหลักสูตร เกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ และการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการวิจัย โดยนักศึกษาไทยในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ในพุทธศักราช 2510 อำนวย ทะพิงค์แก (Amnuay Tapinkdae, 1973, pp. 14-18) ได้ทำการวิจัยในระดับดุษฎีบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแบบจิตนิยมของอเมริกากับพุทธศาสนาเถรวาท (A Comparative Study of Educational Philosophies of American Idealism and Theravada Buddhism) โดยมีข้อเสนอถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้าว่าตลอดระยะเวลา 45 ปี ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้การสอนแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและปลูกฝังแนวความคิดใหม่และหักล้างแนวความคิดเดิม วิธีสอนที่ผู้วิจัยเน้นเป็นพิเศษอีกประการหนึ่ง ก็คือวิธีสอนแบบอภิปราย หลังจากบรรยายเสร็จสิ้นแล้ว ผู้เรียนจะต้องแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย เพื่ออภิปรายถกเถียงถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตนยังไม่เข้าใจ หรือสนใจเป็นพิเศษอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการศึกษาค้นคว้าตามพุทธวิธีเป็นการศึกษา ตามเอกัตถภาพนั่นเอง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2521 ศักดา ปรานต์ประทานพร (Sakda Prangpatanpon, 1978, pp. 91-97) ได้ทำวิจัยที่มหาวิทยาลัยบอสตัน เรื่องพุทธปรัชญาการศึกษา และความเกี่ยวพันกับการศึกษาของไทย (A Buddhism Philosophy of Education : With Implications for Education in Thailand) โดยกล่าวถึงการสอนของพระพุทธเจ้าว่าในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสุตตันตปิฎก

ที่นิกาย มีเรื่องเกี่ยวกับเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า และพฤติกรรมตอบสนองของผู้เรียน มากมาย ซึ่งแม้ว่าจะนำมาเปรียบเทียบกับหลักวิชาศึกษาศาสตร์ในปัจจุบันนี้ก็สามารถพูดได้อย่าง เต็มภาคภูมิว่า การสอนของพระพุทธเจ้ายังคงทันสมัย และใช้ได้เหมาะสมในหลายสถานการณ์ ด้วยกัน

งานวิจัยเกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

บิสกิน และฮอสกินสัน (Biskin & Hoskinson, 1977, pp. 407-415) ได้ทดลองสอน จริยธรรมโดยใช้วิธีการจัดโครงการอภิปรายเกี่ยวกับจริยธรรมที่ตัดสินใจจากวรรณคดี และ การอ่านเรื่องราว โดยใช้นักเรียนระดับเกรด 4-5 แบ่งออกเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม แล้ว วัดจริยธรรมตามวิธีของโคลเบอร์ก จากนั้นทดลองโดยกลุ่มทดลอง มีการจัด โครงการสร้างการอภิปราย อย่างเป็นระบบ ครูใช้คำถาม 3 แบบ คือ คำถามเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง ดีความ การประเมิน เพื่อช่วย ให้ผู้เรียนสมมติบทบาทของตนลงไป ส่วนกลุ่มควบคุมปล่อยให้มีการอภิปรายไปตามสถานการณ์ จากนั้นวัดระดับจริยธรรมตอนหลัง ผลการวิจัยพบว่าการอภิปรายอย่างเป็นระบบที่ให้โอกาสผู้เรียน ให้อยู่ในบทบาทในท้องเรื่อง สามารถเปลี่ยนแปลงตัดสินใจเชิงจริยธรรมในระดับที่สูงขึ้นอย่างมี นัยสำคัญ นั่นหมายความว่า ผู้สอนสามารถพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้โดยให้ผู้เรียนมี โอกาสอยู่ในสถานการณ์ของสังคมที่ทำให้เขาต้องกระทำบทบาทต่าง ๆ กัน

เมย์ (Mays, 1975, pp. 192-A) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการทางจริยธรรม และการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลทางสติปัญญาในผู้เรียนเกรด 2 และ 5 พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม แต่ ระดับเกรดมีความสัมพันธ์กับการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

มิลเลอร์ ซุมออฟ และสตีเฟน (Miller, Sumoff & Stephen, 1974, pp. 261- 268) ศึกษา เปรียบเทียบทักษะการคิดใช้เหตุผลจากการทดสอบงานของเพียเจต์ กับการคิดใช้เหตุผลเชิง จริยธรรมระหว่างผู้เรียนที่อยู่ในสภาพกักกัน ผู้เรียนที่เรียนช้าและเรียนปกติ พบว่า ผู้เรียนปกติ พัฒนาการทางทักษะการคิดใช้เหตุผลได้สูงกว่าผู้เรียนอื่น ๆ แต่การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมผู้เรียน กลุ่มต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน เมื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการคิดใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ปรากฏ ว่า มีแนวโน้มจะสัมพันธ์กันในวัยผู้เรียนตอนปลายถึงผู้เรียนวัยรุ่น

เซลแมนและดามอน (Salman & Damon, 1975, pp. 712-716) ได้ทดลองใช้ฟิล์มสตริป ที่มีเสียงประกอบเสนอเรื่องราวในการสอนร่วมกับการอภิปรายปัญหาจริยธรรมของผู้เรียนนักเรียน เกรด 2 พบว่ามีผลในการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นกว่าการไม่ใช้ฟิล์มสตริป นั่นก็คือ การใช้ สื่อเสนอเรื่องราวปัญหาให้ผู้เรียนเข้าใจง่ายขึ้น เป็นสาเหตุช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงจริยธรรมได้ และนับว่าจำเป็นสำหรับการสอนจริยธรรม

จากการศึกษางานวิจัยต่างประเทศ สรุปได้ว่าประมวลผลงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะมีผลทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในวิชาศาสนาแตกต่างกันซึ่งจะมีความสอดคล้อง และสนับสนุนกันเป็นส่วนใหญ่ จึงสรุปได้ว่าการเรียนการสอนวิชาศาสนาเมื่อมีการสอนแตกต่างกัน โดยเน้นให้นักเรียนได้คิดทำ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง ก็จะมีผลทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจตามไปด้วย ดังนั้นครูควรใช้กลยุทธ์การสอนวิธีการสอนให้เหมาะสมกับพัฒนาการของผู้เรียน โดยเน้นให้นักเรียนได้คิดทำ แก้ปัญหาด้วยตนเอง แล้วจะก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น และเป็นไปอย่างเต็มศักยภาพ

การสอนแบบมุ่งเน้นคุณธรรมจริยธรรม

ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรมเป็นพฤติกรรมหรือลักษณะการแสดงออกของคนเราจากภายใน จัดในสิ่งที่ดี เพื่อจะแสดงออกทางกาย วาจา หรือจิตใจ มีนักการศึกษาได้ให้ความสำคัญของคุณธรรมไว้ดังนี้

โกสินทร์ รังษิยาพันธ์ (2540, หน้า 20) กล่าวว่า คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามที่ควรปลูกฝัง และดำรงไว้ คุณธรรมก่อให้เกิดคุณธรรมอื่น ๆ คือ เมื่อฝึกคุณธรรมใดคุณธรรมหนึ่งแล้วก็พลอยได้คุณธรรมอื่น ๆ ไปด้วย แต่ถ้าปล่อยให้เกิดกิเลสหนึ่งเกาะกุม กิเลสอีกหลายอย่างก็จะเกิดตามมาด้วยเช่นกัน คุณธรรมยังเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ ผู้สนใจพัฒนาบุคลิกภาพจะต้องสนใจฝึกฝนคุณธรรมให้มั่นคง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547, หน้า 387) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง ความดี ความงาม ความซื่อสัตย์ ความพอดี ความอดทน ขยันหมั่นเพียร

จากความหมายของคุณธรรมดังกล่าวพอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง หลักของความดี ความงาม ความถูกต้อง ในการแสดงออกทั้งกาย วาจา ใจ ของแต่ละบุคคล ซึ่งยึดมั่นไว้เป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย ซึ่งอาจส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

ความหมายของจริยธรรม

ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำจำกัดความคำว่า “จริยธรรม” ในลักษณะต่าง ๆ กันไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้ความหมายของจริยธรรม ในฐานะเป็นคำนามว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรมหรือกฎศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 214)

โคลเบิร์ก (Kohlberg, 1976) กล่าวถึงจริยธรรม ว่าเป็นความรู้สึกลึกซึ้งของชีวิต เป็นกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของความประพฤติปฏิบัติในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่ง

พฤติกรรมเป็นของตนเอง ผลของการกระทำพฤติกรรมอันนี้จะเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้น ผิดหรือถูกโดยสังคมจะเป็นผู้ตัดสิน

กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา (2533, หน้า 8) กล่าวว่า จริยธรรม คือ การกระทำทั้ง กาย วาจา และใจที่พึงงามเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม

พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต, 2540, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำได้ในทางวินัยจนเกิดความเคยชินขึ้นมา มีพลังใจ มีความตั้งใจแน่วแน่ มีความประทับใจเรื่องจริยธรรมต้องอาศัยปัญญา ปัญญาอันเกิดจากความศรัทธาเชื่อถือผู้อื่นไปก่อนก็ได้ ในบางครั้งจริยธรรมก็เกิดโทษเมื่อไม่มีปัญญากำกับ

พระยาอนุমানราชชน (2516, หน้า 109) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “จริยธรรม (Morality) โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับจริยศาสตร์ (Ethics) ในเรื่องของปรัชญาเป็นเรื่องของการค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติในสังคม ซึ่งถือว่าถูกต้อง ดีงาม และสิ่งซึ่งถือว่าผิดหรือชั่ว ไม่ควรประพฤติและวางหลักกำหนดมาตรฐานไว้”

ระวี ภาวิไล (2550, หน้า 74) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมเป็น ธรรมชาติภายในจิตใจที่กำหนดพฤติกรรมที่บุคคลมีความสัมพันธ์ทั้งในตนเอง และใน ความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น และถ้าหากไม่มีจิตใจก็ไม่มีจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2534, หน้า 21) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า เป็นลักษณะ ทางสังคมหลายลักษณะมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ โดย ลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสอง ประเภท คือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความ พอใจว่า การกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือ ลักษณะที่สังคมไม่ ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัด และผู้กระทำ พฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกละอายใจเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และไม่สมควร ดังนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มี ลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก ประเภทหลังน้อย

พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2540, หน้า 217) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อพึงปฏิบัติ ศีลธรรม กฏศีลธรรม

สมเดช มุงเมือง (2542, หน้า 51) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรมหรือธรรมจริยา หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ตั้งอยู่ในคุณงามความดี โดยเฉพาะในสังคมไทยเรายึดมั่นในคุณงามความดี ตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

พนัส หันนาคินทร์ (2546, หน้า 44) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง ความ ประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในสังคม

การที่จะปฏิบัติเช่นนั้นได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ดังนั้นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจะต้องประกอบกันทั้งความรู้ทางจิตใจ และการปฏิบัติทางกายอันสอดคล้องกับความรู้สึทางจิต

สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลที่แสดงออกถึงความดีงามทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม เพื่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรือง เป็นประโยชน์ต่อสังคมและต่อการพัฒนาประเทศชาติ จริยธรรม คือ แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนทั้งทางกาย วาจา และใจให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ทำให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 24-25) ได้เปรียบเทียบหลักการทางพุทธศาสนากับระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก พบว่า มีความสอดคล้องกันเป็นอย่างดี ในทางพุทธศาสนามีข้อสังเกตว่า ผู้ที่มีกายเป็นมนุษย์อาจมีระดับจิตใจ และภูมิธรรมแตกต่างกันได้มาก ส่วนที่ตรงกับทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กที่ได้กล่าวมาจะเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นสัตว์ มักเป็นผู้เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ กลัวการถูกลงโทษ เมียนติ ทรمانร่างกาย เห็นความสำคัญของวัตถุที่จะมาบำรุงร่างกายของตนเท่านั้น มนุษย์ที่มีลักษณะจิตใจเช่นนี้ตรงกับผู้มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับก่อนกฎเกณฑ์ คือ ขั้นที่ 1 และ 2 มนุษย์ประเภทนี้สมควรได้รับการพัฒนาให้มีจิตใจสูงขึ้น

ประเภทที่ 2 มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นคน มักเป็นผู้ที่ชอบอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทำอะไรทำตามกัน กลัวการนิโทษ แสวงหาแต่ลาภ ยศ สรรเสริญ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของตนในสังคม เป็นผู้ที่มีระดับจิตใจอยู่ในกรอบและระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนด เพราะเห็นประโยชน์ของความสนุกเรียวของสังคม มนุษย์ประเภทนี้มีระดับสาเหตุเชิงจริยธรรมในระดับขั้นที่ 3, 4 เป็นที่คาดหวังจากมนุษย์ในระดับทั่วไป

ประเภทที่ 3 คือมนุษย์ที่มีจิตใจเป็นเทวดา เป็นผู้ที่มีความละเอียดใจตนเองเมื่อทำผิดและเกรงกลัวความชั่ว เพราะเชื่อว่าความเชื่อทำให้จิตใจของตนตกต่ำ หิริ โอตตปปะนี้พระพุทศาสนาเชื่อว่าเป็นคุณลักษณะเทวดา ซึ่งตรงกับระดับเหนือกฎเกณฑ์ขั้นที่ 5, 6 มนุษย์อย่างจะมีเหตุผลที่จะกระทำหรือไม่กระทำโดยยึดหลักธรรมที่สูงส่ง เช่น หลักมนุษยธรรม หลักสัจธรรม หลักการทำงานเพื่อประสิทธิผลของงานเป็นสำคัญ มนุษย์ประเภทนี้ถือเป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นบุคคลที่น่าปรารถนาจะเป็นผู้มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต

จะเห็นได้ว่าลักษณะทางพุทธศาสนากับทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กสอดคล้องกันเป็นอย่างดี เพราะลักษณะทางพระพุทธศาสนาของบุคคลจะพัฒนาการไปตามขั้นตอน

ของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการทางศาสนาของบุคคลตั้งแต่ชั้น 1-6 จะพัฒนาการไปตามลำดับขั้นตามอายุที่สูงขึ้น จะไม่มีการข้ามขั้น แต่บุคคลอาจมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 3 และขั้นที่ 4

โกศล ธนุธรรมทัศน์ (2537, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นตรงกันเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่มีปัญหามากในด้านจุดประสงค์ของหลักสูตรที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาซาบซึ้ง และสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนา เนื้อหาวิชามีลักษณะเป็นนามธรรม ยากต่อการจัดการเรียนการสอน ขาดสื่อและอุปกรณ์วิธีสอนและไม่สามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนให้บรรลุจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมของแต่ละบทเรียนได้

จิราพร แสงนิรันดร์ (2543, หน้า 58) ได้ศึกษาผลของการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานเพื่อพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน พบว่าเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนหลังการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานสูงกว่าก่อนได้รับการสอน โดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกันมีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จรัส กาอินทร์ (2540, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทำการศึกษาโดยใช้แบบสอบถามครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา นักเรียน และผู้ปกครอง ผลการวิจัยสรุปว่า โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดลำปาง ได้จัดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกเสรีทุกภาคเรียน แผนการสอนที่ครูใช้ครูผู้สอนเป็นผู้จัดทำเอง ครูผู้สอนส่วนใหญ่ใช้วิธีสอนแบบบรรยาย ไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วม สื่อการสอนที่ครูใช้บ่อยคือ หนังสือเรียนและภาพพุทธประวัติ ซึ่งไม่สร้างความสนใจทำให้นักเรียนขาดความกระตือรือร้นในการเรียน การวัดและประเมินผลเป็นแบบอิงเกณฑ์ ปัญหาของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมาก คือ ขาดสื่อ อุปกรณ์ แหล่งวิทยาการที่จะศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ขาดเทคนิคกลยุทธ์การสอนที่ดี ขาดวิธีการสอนที่หลากหลาย ขาดงบประมาณในการจัดซื้อสื่อและการจัดกิจกรรมเสริม รวมทั้งการจัดสถานที่ บรรยากาศที่ดีในการเรียนการสอน

สิริวรรณ ถิ่นทะสานนท์ (2541, หน้า 48) ได้ศึกษาผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์สีลม กรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ด้านความเอื้อเฟื้อดีกว่านักเรียนที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุปราณี ธรรมพิทักษ์ (2542, หน้า 46) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมตามแนวคิดของโคลเบอร์ก เพื่อพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษา พบว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมตามแนวคิดของโคลเบอร์กมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ธนพร บุญเนาว์ (2545, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาคุณลักษณะคนดีในทัศนะของผู้เรียนไทย กรณีศึกษาในสังคมเขตเทศบาลนครขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะคนดีที่ผู้เรียนไทยให้ความสำคัญมี 5 อันดับ ได้แก่ คุณลักษณะมีความสุภาพอ่อนโยน ความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ความกตัญญูกตเวที มีอารมณ์สนุกสนานร่าเริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนคุณธรรม จริยธรรมในต่างประเทศ

Yun (2002, pp. 3850-A) ได้ศึกษาคุณธรรมและจริยศึกษาผู้เรียน กรอบทฤษฎีคือจริยศึกษาสามารถจะเป็นบริบท และปรากฏเป็นนัย ๆ รวมทั้งปรากฏโดยตรง หรือปรากฏชัดเจนได้ด้วยคุณธรรม อาจจะมีไม่ชัดเจนและมีตามหน้าที่ในบริบทของการเรียนรู้แบบให้ความร่วมมือกันอย่างมีความหมายในขณะที่เป็นอยู่ เช่น วิธีการสอนแบบโครงงาน วิธีการศึกษาใช้การสังเกตผู้เรียนอายุ 4-6 ขวบ จำนวน 25 คน สัปดาห์ละ 2 ครั้ง เป็นเวลา 1 ภาคเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่ผู้เรียนกำลังทำงาน โครงงานกลุ่ม และทำการสัมภาษณ์ทั้งครูและผู้เรียนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เมื่อสังเกตแต่ละบริบททำให้พบว่า มีจริยธรรมที่แตกต่างกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์กัน การแลกเปลี่ยนประโยชน์กันและการประสานงานกัน แต่งานกลุ่มที่ร่วมมือกันทำเป็นที่ชอบมากที่สุด สำหรับจริยศึกษาที่ไม่ชัดเจน ส่วนจริยธรรมที่ประสานงานกันของงานกลุ่มให้ความร่วมมือกันจะรวมอยู่กับจริยธรรมแบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันของงานกลุ่มแต่ละงาน และเป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์กันของการพบปะกันทั้ง

Gorzycki (2003, pp. 776-A) ได้ศึกษาความคล้ายคลึงกันระหว่าง รูปแบบการพัฒนาการทางความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมตามที่กล่าวไว้โดย จิน เปียเจต์ (1932) กับ ลอร์เรนซ์ โคห์ลเบิร์ก (1969) ชุมชนเชิงวิทยาศาสตร์ทางสังคม (เช่น สภาสังคมศึกษาแห่งชาติ) กับคำสั่งของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก เรื่อง การเติบโตทางจริยธรรม

Porco (2003, pp. 827-A) ได้อธิบายปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาจริยธรรมทางความรู้ของนักศึกษา และอธิบายผลของประสบการณ์ในวิทยาลัยที่มีต่อการเติบโตทางจริยธรรมของนักศึกษาปริญญาตรี คำถามวิจัยได้แก่ ท่านสอนจริยธรรมได้หรือไม่ ประสบการณ์ในการฝึกสอนมีผลต่อนักศึกษาปริญญาตรีอย่างไร การเป็นสมาชิกเพื่อให้เกิดจิตความเป็นพี่น้อง ทำให้การพัฒนาจริยธรรมเข้มข้นหรือไม่ พฤติกรรมทางจริยธรรมสูงแสดงให้เห็นได้จากความสมัครใจหรือกิจกรรมการปกครองนักศึกษา ผู้ศึกษาค้นคว้ามีเป้าหมายเพื่อพยายามศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา จริยธรรมทางความรู้ของนักศึกษาปริญญาตรีวิชาเอกการบัญชี และตรวจสอบซ้ำ รวมทั้งตีความสาเหตุของการเติบโตทางจริยธรรม

จากผลการวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ของการจัดการเรียนการสอน ดังที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า วิธีการสอนพุทธศาสนา จริยศึกษา คุณธรรมจริยธรรมโดยใช้กระบวนการกลุ่มร่วมมือกันเรียนรู้ นักเรียนจะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากที่สุด สามารถพัฒนาทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม และอารมณ์ นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติ

การส่งเสริมและปลูกฝังจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2546, หน้า 63 - 67) กล่าวถึงการส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. การให้ความรู้ขั้นสูงขึ้น วิธีการฝึกฝนเด็ก ซึ่งให้หลักเหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นต่ำให้สามารถใช้เหตุผลในขั้นที่สูงขึ้นไป
2. การอบรมทางศาสนา ประเพณีของผู้นับถือศาสนาพุทธได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงบทบาทสมมติ โดยให้เด็กแสดงบทบาทเป็นตัวละครในเรื่องที่มีปัญหาขัดแย้งทางจริยธรรมจะเป็นเครื่องช่วยให้เด็กมีความผูกพันใกล้ชิดกับปัญหาของตัวเองในเรื่อง เหมือนกับเป็นปัญหาของตนเอง
3. การใช้กลุ่มให้เกิดการคล้อยตาม การแสดงเหตุผลเชิงจริยธรรม เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจของเด็กนั้น อาจทำได้โดยการใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน ซึ่งแสดงออกทางจริยธรรมในระดับเดียวกัน เด็กวัยรุ่นจะยึดถือเพื่อนเป็นแบบอย่างและคล้อยตามลักษณะของเพื่อน ๆ ได้โดยง่าย
4. การให้เลียนแบบจากต้นแบบ การใช้ตัวแบบแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ให้ผู้ถูกทดลองเห็น จะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผู้ถูกทดลองทำพฤติกรรมนั้น ๆ ตามตัวแบบได้

งานวิจัยของโกเศศ คังวอินทร์ (2548, หน้า 49) ได้สรุปวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่โรงเรียนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติกัน มี 5 รูปแบบได้แก่

1. การบอกและแนะนำ อบรมและสั่งสอน
2. การชี้แนะ เสนอแนวทางให้ตัดสินใจ

3. การยกย่องชมเชยและการลงโทษ
4. การให้คู่มือแบบที่ดี
5. การให้แสดงทักษะ อภิปรายให้เห็นผล

งานวิจัยของกรมการศาสนา (2541, หน้า 13 – 17) ได้สรุปรูปแบบการสอนคุณธรรม จริยธรรมในห้องเรียน โดยผลงานวิจัยได้สรุปเสนอวิธีสอนที่ครูผู้สอนนิยมใช้มากที่สุดไว้ 7 วิธีคือ การบรรยายหรือปาฐกถา การอภิปราย การแก้ปัญหา การแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม การแสดงบทบาทสมมติ การสืบสวนสอบสวนและการไต่สวน

งานวิจัยของกรมวิชาการ (2546, หน้า 39-41) ได้ทดลองใช้รูปแบบการสอนจริยธรรม 2 รูปแบบคือ การปรับพฤติกรรมและการสอนแบบเสริมสร้างเจตคติให้ผู้เรียนเกิดจริยธรรมที่ต้องการ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการสอนโดยการปรับพฤติกรรมให้ผลเหนือกว่ารูปแบบการสอนโดยการสร้างเจตคติในระดับประถมศึกษา แต่ในระดับมัธยมศึกษา รูปแบบการสอนทั้ง 2 รูปแบบให้ผลไม่แตกต่างกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมนักเรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม การให้การอบรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนนั้น ชำเลียง วุฒิจันทร์ (2534, หน้า 175 – 176) ได้จัดทำหนังสือหลักการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนเพื่อพัฒนาจริยศึกษา มีหลักการและวิธีการดังนี้

โครงการอบรม การอบรมในการประชุมนักเรียนประจำสัปดาห์ หรือประจำเดือน การอบรมด้วยการเชิญวิทยากรมาบรรยายพิเศษ การอบรมหน้าเสาธงตอนเช้า การอบรมในช่วงโมฆะกรรม การอบรมตามโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการข้าวสาร 5 นาที โครงการมองตนวันละ 5 นาที

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม พบว่า มีผู้ศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา และมัธยมศึกษาที่ความคล้ายกัน 4 เรื่อง ดังนี้คือ งานวิจัยของ สง่า วุฒิประจักษ์ (2531) งานวิจัยของ อนุกุล มโนชัย (2536) งานวิจัยของ รุ่งรัตน์ ไกรทอง (2537) งานวิจัยของ ปราณี สมสกุล (2538) งานวิจัยของไพรัตน์ สู่แสนสุข (2539)

สำหรับงานวิจัยของ สง่า วุฒิประจักษ์ (2531) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการสอนจริยธรรมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วยการสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการติดตามคู่มือครูกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2531 จำนวน 80 แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 40 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา และแบบสอบถามวัดความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยธรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุกุล มโนชัย (2536) ได้ศึกษาการ เปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในวิชาจริยศึกษา ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับ การสอนโดยใช้กิจกรรมเกมกับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาค เรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2536 โรงเรียนวัดทรัพย์สโมสร เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร แบ่งเป็น กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 25 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนโดยใช้กิจกรรมเกมส์ และแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมก่อนและหลัง ที่ได้รับการสอนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งรัตน์ ไกรทอง (2537) ได้ศึกษาผลของการใช้บทบาทสมมติที่มี ต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กับการสอนตาม คู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2536 จำนวน 30 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน เครื่องมือ ที่ใช้ คือ โปรแกรมการ角色扮演สมมติ และแบบสอบถามการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความ เอื้อเฟื้อ ผลการวิจัย พบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อที่ได้รับการสอนของกลุ่ม ทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปราณี สมสกุล (2538) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2538 จำนวน 80 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 40 คน เครื่องมือ ที่ใช้คือ แผนการสอนคิดแบบโยนิโสมนสิการ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาพระพุทธศาสนา และแบบทดสอบวัดการตัดสินใจ ผลการวิจัย พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาพระพุทธศาสนา ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 สำหรับงานวิจัยของไพรัช สู่แสนสุข (2539) เป็นงานวิจัยที่แตกต่างจากบุคคลอื่น เป็นการวิจัยเอกสารตามวิธีวิจัยพรรณนา เอกสารหลักที่ใช้ศึกษาคือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เรื่องหลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์: การวิเคราะห์พระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่าองค์ประกอบสำคัญของการสอนพุทธศาสตร์ มี 7 วิธี คือ 1) ผู้สอนต้องมีศรัทธาต่อการสอน 2) ผู้เรียนต้องมีศรัทธา (ตั้งใจ) ต่อการเรียน 3) ความมุ่ง หมายของการสอนต้องเพื่อประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต 4) เนื้อหาจำเป็นต้องคัดเลือก และจัดให้ สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย โดยสรุปขอบเขตลงในอริยสัจ 5) บริบทแวดล้อมต้องเป็นกัลยาณมิตร

- ยึดหลักการสันโดษ โดย 6) กระบวนการสอนควรจัดอย่างมีเหตุผล ยึดหยุ่น และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
7) การประเมินผลควรให้ผู้เรียนได้ประเมินตนเอง และยึดความมุ่งหมายเป็นเกณฑ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนพระพุทธศาสนารูปแบบต่าง ๆ ในประเทศไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้ศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่มีความคล้ายกัน 4 เรื่อง ดังนี้ คือ งานวิจัยของ คุณฤๅ สัตตวรารักษ์ (2524) งานวิจัยของ เขียวภา ประคองศิลป์ (2530) งานวิจัย ของ นิภาพรรณ แดงโรจน์ (2530) งานวิจัยของไพรัตน์ ญาตนิมพลี (2540)

สำหรับงานวิจัยของคุณฤๅ สัตตวรารักษ์ (2524) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการเปรียบเทียบการสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉา ในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสิงห์บุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2524 จำนวน 60 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 1 จำนวน 30 คน ได้รับการสอนแบบไตรสิกขาและกลุ่มทดลอง 2 จำนวน 30 คนได้รับการสอนแบบธรรมสากัจฉา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและฆราวาสธรรม และแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาของกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของเขียวภา ประคองศิลป์ (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความเห็นชอบตามหลักพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนา ด้วยการสอนแบบปฐกวีวิธาน การสอน แบบไตรสิกขา กับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนคงคาราม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2530 จำนวน 120 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองที่ 1 จำนวน 40 คน กลุ่มทดลองที่ 2 จำนวน 40 คน และกลุ่มควบคุมจำนวน 40 คน นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการสอนโดยการสอนแบบปฐกวีวิธาน นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ 2 ได้รับการสอนโดยการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มควบคุมสอนตามคู่มือครู เครื่องมือที่ใช้คือแผนการการสอนแบบปฐกวีวิธาน แผนการสอนแบบไตรสิกขา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาและแบบทดสอบวัดความเห็นชอบตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนทั้ง 3 กลุ่ม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของนิภาพรรณ แดงโรจน์ (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา กับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา 2529 โรงเรียนราชวินิตบางแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 80 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 40 คน

เป็นกลุ่มควบคุม 40 คน นักเรียนในกลุ่มทดลองได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา นักเรียนกลุ่มควบคุมได้รับการสอนตามคู่มือแนวการสอนของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01, .05 ตามลำดับ ส่วนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของไพรัตน์ ญาดิฉิมพลี (2540) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวินิตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 100 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 50 คน กลุ่มควบคุม 50 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนแบบไตรสิกขา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสอบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สรุปผลการวิจัย พบว่ารูปแบบการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบไตรสิกขาประพุดิตนตามคุณธรรม จริยธรรมหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและวิชาสังคมศึกษา ได้จัดงานวิจัยเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 งานวิจัยเกี่ยวกับวิธีสอน ทักษะกระบวนการในการสอนพระพุทธศาสนา ทักษะที่ครูใช้สอนมากที่สุด คือการสอนแบบบรรยาย และการสอนแบบไตรสิกขา กลุ่มที่ 2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนซึ่งเป็นผลมาจากวิธีสอนพุทธศาสนารูปแบบต่าง ๆ ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาแบบไตรสิกขา กับนักเรียนที่เรียนโดยการสอนตามคู่มือครู แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กลุ่มที่ 3 การนำหลักสูตรมาใช้ งานวิจัยเกี่ยวกับการนำหลักสูตรมาใช้ พบว่านักเรียนที่เรียนตามรูปแบบการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างมีส่วนร่วม หลังเรียน สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดรูปแบบการสอน และการพัฒนาหลักสูตร งานวิจัยเกี่ยวกับพุทธศาสนาและวิชาสังคมศึกษา พบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่นำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สังเคราะห์ สรุปกลยุทธ์การสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก มีเพียงการพัฒนาหลักสูตรพุทธศาสนาตามนโยบายของโรงเรียนวิสุทธิในในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ของเพ็ญจันทร์ เกรียงไกรสุข (2548) ที่วิจัย

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธวิธีกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงหลักธรรมคำสอนของศาสนาในช่วงชั้นที่ 2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มาใช้ศึกษาด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน และศึกษาความคิดเห็นของครู นักเรียน เพื่อน และผู้ปกครองนักเรียนที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้แนววิถีพุทธ ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ดีต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาแนววิถีพุทธ

สรุป

นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้แสดงให้เห็นโดยสรุปเกี่ยวกับกลยุทธ์การสอน เทคนิคการสอน รูปแบบการสอนไว้โดยย่อคือ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ, 2533, หน้า 250) ได้สรุปไว้ว่า ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะวินาศ จะต้องยกวิญญาณของผู้สอนและผู้เรียนให้สูงขึ้น ไม่ทำให้การศึกษาเป็นเหมือนหมาหางด้วน แต่จะต้องยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เหมือนกับที่โสเครติส นักปรัชญาชาวกรีกผู้ยิ่งใหญ่ได้ฝากไว้ว่า “ท่านคือผู้อภิบาลวิญญาณของเยาวชนชาวเอเธนส์” นั่นคือการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นนั่นเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “สถาบันครอบครัวก็คือกัลยาณมิตร เมื่อมีกัลยาณมิตรแล้วชีวิตของมนุษย์ก็ต้องเริ่มเรียนรู้” แล้ว ค่อยเรียนรู้ในเรื่องศีลคือการจัดสรรโอกาสของชีวิต ปัจจุบันคือการจัดระเบียบสังคมเหมือนกับมงคล 38 เริ่มตั้งแต่ การไม่คบคนพาล คบบัณฑิต จนถึงมงคลที่ 19 จากนั้นก็เริ่มฝึกฝนตนเอง จนถึงมงคลที่ 30 และการพัฒนาจิตเพื่อให้บรรลุสุภาพของชีวิต ตั้งแต่มงคลที่ 31 ถึง 38 ชีวิตก็จะบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ เรื่องไตรสิกขา จิตวิญญาณก็จะสะอาดบริสุทธิ์ จากหลักมงคล 38 ประการนี้ มนุษย์จะต้องพึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก เช่นเรื่องพรหมลิขิต เมื่อจิตปราศจากกิเลสแล้ว การศึกษาก็จะจบบริบูรณ์ คือการบรรลุนิพพาน

พระธรรมโกศาจารย์ (ปยุตฺ ธรรมจิตฺโต) พระภิกษุนักวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผู้นำในการเขียนหลักสูตรพระพุทธศาสนาทุกระดับการศึกษาของไทยในปัจจุบันได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังความคิด เพื่อให้การศึกษาไทยมั่นคงด้วยสติปัญญาของคนไทยที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย โดยไม่ต้องอายอารยประเทศใด ๆ

ศาสตราจารย์ บัณฑิต ผู้จุดประกายการศึกษาไทยแบบพุทธ คือการพัฒนาขั้น 5 (Five Aggregates) คือการพัฒนารูปและนามหรือการพัฒนาภายในจิตนั่นเอง จนทำให้คนไทยและชาวต่างประเทศเห็นความสำคัญของการศึกษาเชิงพุทธต่อมาในปัจจุบัน

สุนน อมรวิวัฒน์ ผู้อุทิศตนให้แก่วิชาการทางพระพุทธศาสนาตลอดมาของการเป็นครู ผู้เป็นครูที่อุทิศตนของศิษย์ทั้งหลายตลอดมา โดยท่านได้เน้นให้มีการสอนโดยวิธีโยนิโสมนสิการ และทำเป็นตัวอย่างของครูในอุดมคติได้เป็นอย่างดี

สรุปโดยย่อคือพระพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาหรือเป็นแสงเงินแสงทองแห่ง การศึกษาของไทยโดยแท้ สัมกับคำประพันธ์ของพระสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งท่านได้ ประพันธ์ไว้ว่า “ชี้ทางบรรเทาทุกข์ และชี้สุขเกษมสอาด ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้นโศกวิโยคภัย”

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University